

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ

І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**«Процесуальні особливості розгляду справ про поділ майна подружжя в
Україні»**

«Procedural peculiarities of consideration of cases on the division of marital
property in Ukraine»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Погребна Оксана Русланівна

Керівник: д.ю.н., проф. Труба В.І. ____

Рецензент: к.ю.н., доц. Морозова С.Є.

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 2024р.

В. о. завідувача кафедри

_____ Віктор МАСІН

(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6 :

протокол № ____ від ____ . ____ . 2024 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою / шкалою ECTS / бали)

Голова ЕК

_____ Олена МИКОЛЕНКО

(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	с. 3
РОЗДІЛ 1.	

ВСТУП

Актуальність меми. Поділ майна подружжя – це одне з найбільш актуальних і складних питань у сімейному та цивільному праві. У разі припинення шлюбно-сімейних відносин майже завжди постає питання про те, як розподілити спільно нажите подружжям майно. Однак не всі суб'єкти сімейних правовідносин здатні прийти до мирного врегулювання цього питання, у зв'язку з чим виникає необхідність звернення до суду для вирішення виниклого спору. Нині часто порушується питання про поділ майна і кожен із подружжя потребує забезпечення гарантій захисту майнових прав під час такого процесу, що зумовлює необхідність удосконалення відповідного законодавства і розгляд судової практики щодо поділу майна подружжя. Тому нині важливим питанням є поділ майна подружжя в процесі розлучення цивілізованим шляхом у судовому порядку

Серед праць науковців, які досліджували спільну власність подружжя та процесуальні особливості розгляду справ щодо поділу такої власності, ми можемо виокремити праці Л.О. Андрієвської, Т.О. Ариванюк, Н.Г. Безсмертної, Н.Л. Бондаренко-Зелінської, К.О. Граве, О.В. Дзери, Я.П. Зейкан,

О.С. Іоффе, В.М. Коссак, С.М. Лепех, В.П. Маслова, О.В. Мельниченко, З.В. Ромовської, В.О. Рясенцева, В.І. Семчик, О.В. Тичковської, В.І. Труби, Д.І. Фолошня, Ю.Ю. Цал-Цалко, М.Й. Штефана та багато інших.

Відповідно до ст. 69 Сімейного кодексу України (надалі – СК України) [1] дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. Вони мають право розділити майно за взаємною згодою, а у разі, якщо вони не домовилися про порядок поділу майна – їх майновий спір може бути вирішений судом. В науковій літературі та чинному законодавстві спосіб припинення права спільної сумісної власності на майно подружжя, в результаті якого воно розподіляється між подружжям і вони набувають право особистої приватної власності на таке майно, отримало назву «розподіл (поділ) майна подружжя», хоча поруч із цим в законодавстві також використовуються поняття «виділ». В обох випадках мова йде про зміну правового режиму майна подружжя, що є свого роду виявом реалізації жінкою та чоловіком своїх майнових прав як подружжя. В судовій практиці з цього приводу виникає ряд проблем прикладного характеру, зокрема щодо поділу речей, набутих за різними правовими підставами (які можуть бути як підставами для спільності, так і підставами для роздільності майна подружжя), поділу неподільних речей тощо. Однак, крім прикладних, є також і ряд проблем теоретичного характеру, які слід дослідити в межах даної магістерської роботи.

Метою дипломного дослідження є комплексний аналіз майнових відносин подружжя та вивчення особливостей поділу майна подружжя за законодавством України.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні задачі:

- є вивчення і аналіз загального теоретичного і практичного матеріалу з питань розподілу майна подружжя;
- розгляд поняття і види спільного майна подружжя, а також особливості правового режиму спільної сумісної власності подружжя;

- аналіз поняття «поділ» майна подружжя, «виділ» майна подружжя, «розподіл» майна подружжя;
- визначити значення та правову природу справ поділу майна подружжя в Україні;
- систематизація законодавчого регулювання поділу майна подружжя та наукових підходів;
- дослідити процесуальні особливості розгляду справ щодо поділу майна подружжя в Україні;
- розглянути порядок та способи поділу майна подружжя в натурі, виявлення специфіки порядку і особливостей поділу спільного майна подружжя в судовому порядку;
- проаналізувати судову практику Верховного Суду щодо цієї категорії справ;
- проаналізувати зарубіжний досвід розгляду справ про поділ майна подружжя шляхи його впровадження в національну правову систему.

Об'єктом дослідження є процесуальні особливості розгляду справ про поділ майна подружжя.

Предметом дослідження є право спільної сумісної власності подружжя, як складової майнових правовідносин подружжя та порядок його поділу у судовому порядку.

Методи дослідження. Методи дослідження відповідного об'єкту обиралися враховуючи його специфіку та основні властивості. Перш за все, в роботі застосовуються методи логічного, системно-структурного, порівняльного, які у сукупності були застосовані для з'ясування сутності інституту майнових правовідносин подружжя, а саме відносин, що виникають між подружжям щодо порядку поділу спільного сумісного майна;

формально-логічний метод, який може включати в себе такі методи як аналіз, синтез. Цей метод застосовується для повноцінного та ефективного дослідження поняття «поділ», «виділ» спільного сумісного майна подружжя. Крім того, застосовується діалектичний метод, за допомогою якого

встановлюються властивості правового режиму майнових прав подружжя та правової природи подулі майна подружжя. Метод логічного аналізу використовувався при дослідженні змісту норм, що регулюють процесуальний порядок розгляду справ при поділі майна подружжя у судовому порядку.

Наукова новизна. На підставі проведеного дослідження отримані такі результати, які мають наукову новизну:

1. Вироблено висновок про те, поняття «розподіл спільного майна», є відсутнє у сімейному законодавстві. Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього);

2. Зроблено висновок про те, «спільність майна подружжя» є складовою частиною правового режиму майна подружжя під яким у літературі розуміють порядок регулювання відносин, що складаються з приводу майна подружжя, який визначає характер і обсяг їхніх прав і обов'язків щодо цього майна.

3. Встановлено, що законодавство передбачає певні способи поділу майна подружжя. По-перше, відповідно до ст. 71 СК суд може постановити рішення щодо поділу майна в натурі. Такий спосіб застосовується відносно подільних речей, тобто речей, які можна розділити без втрати їх цільового призначення (ст. 183 ЦК). По-друге, суд може постановити рішення про присудження майна одному з подружжя з покладанням на нього обов'язку надати другому з подружжя компенсацію замість його частки в праві спільної сумісної власності (частини 2,4,5 ст. 71 СК). При цьому, згідно СК, присудження такої компенсації можливе лише за згодою особи, яка її отримує. Крім того, присудження грошовій компенсації можливе за умови попереднього внесення іншим подружжям відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду.

4. Пропонується внести зміни та доповнення у діюче цивільне процесуальне законодавство щодо розгляду справ поділу майна подружжя, а саме, правила визначення виключної підсудності та зупинення провадження по справі у випадку врегулювання спору медіатором.

Дипломна робота складається з трьох розділів, сьомі підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СПІЛЬНОГО СУМІСНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ ТА ЙОГО ПОДІЛУ

1.1. Правовий режим майнових прав подружжя

Сімейні відносини, що виникають між подружжям, пов'язані особистісним зв'язком чоловіка та жінки, які набувають спеціальних немайнових та майнових прав» й обов'язків один до одного «внаслідок укладення шлюбу, що визначаються законом у зв'язку з набуттям особливого статусу – подружжя. Оскільки на законодавчому рівні сім'я чи подружжя не визнається самостійним «суб'єктом права, а такими є члени сім'ї, зокрема чоловік і дружина, то останні можуть реалізувати надані їм права й обов'язки в обсязі та порядку, що визначаються конституційним і спеціальним законодавством.

Зокрема, Сімейний кодекс України [1] регулює майнові відносини «між подружжям і передбачає можливість виникнення майнових відносин між подружжям та третіми особами, які своєю чергою «можуть регулюватись іншими законодавчими актами, наприклад, Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [2]¹, адже норми цього кодексу субсидіарно застосовуються до майнових відносин подружжя.

«...Подружжя може бути суб'єктом майнових відносин, у тому числі – відносин власності, як на загальних цивілістичних засадах, так і на підставі спеціальних умов, спричинених фактом перебування їх у шлюбі. При цьому найбільш істотно виявляються особливості тих майнових відносин подружжя, які складаються між ними (внутрішні «відносини»). Ці особливості визначаються переважно нормами сімейного законодавства, а зовнішні (відносини подружжя з третіми особами) – переважно нормами цивільного законодавства» [].²

Зміст майнових правовідносин, що виникають між подружжям, утворюють майнові права та обов'язки. Майнові права в СК України поділяються на речові і зобов'язальні. Перші – це відносини подружжя щодо права власності на майно та прав на користування речами, які належать

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від

² Гладько Є. Правовий режим майна подружжя: URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/24088/1/78-79.PDF>

кожному з них; до других належать відносини подружжя щодо взаємного утримання (аліментування) та договірні відносини подружжя.

Правовий режим майна подружжя розглядається як комплексна система норм, яка регулює правовий статус цього майна (визначає статику і динаміку правовідносин, пов'язаних із володінням, користуванням та розпорядженням). Закон встановлює основні правила взаємодії подружжя в майновій сфері: визначає, яке майно належить подружжю або кожному з них окремо, встановлює обсяг їхніх прав та обов'язків щодо цього майна, регулює порядок його набуття та відлучення, а також відповідальність за спільні та особисті зобов'язання.

У зв'язку з цим для регулювання відносин подружжя з приводу майна, що їм належить, застосовується спеціальний правовий режим майна подружжя.

І.В. Жилінкова визначає, що «...Правовий «режим майна подружжя в цілому може бути охарактеризований як порядок регулювання майнових відносин подружжя, що виникає внаслідок дії комплексу правових засобів (дозволів, заборон, позитивних зобов'язань, санкцій і т. ін) та визначає обсяг і зміст їх майнових прав і обов'язків [с. 88].³ Доволі схожої думки щодо визначення поняття правового режиму майна подружжя приходять О.О. Круглова, яка зазначає, що «...Правовий режим подружжя в загальному значенні розглядається як складний комплекс дій, система юридичних правил, що визначають стан певного явища об'єктивної дійсності, статику та динаміку їх правового регулювання, в тому числі стосовно володіння, користування та розпорядження майном [с. 99].⁴

О.С. Олійник зазначає, «...що правовий режим майна подружжя – це порядок регулювання відносин з приводу майна подружжя, який визначає

³ Жилінкова І.В. Правовий режим спільності майна подружжя. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4525/1/Zhylinkova_88.pdf

⁴ Круглова О.О. Правовий режим майна подружжя: нормативно-правове регулювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 99-101. URL: https://fileview.ukr.net/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3

характер і обсяг їхніх прав та обов'язків з приводу належного подружжю майна [с, 3].⁵

«...Правовий режим майна подружжя, на думку О.І. Сафончик, означає сукупність юридичних норм, які визначають порядок володіння, користування та розпорядження майном подружжя, а також межі їхньої відповідальності за борги».[с. 110-111]⁶. Тобто правовий режим містить сукупність правових засобів, таких як дозволи, заборони, зобов'язання тощо, і спрямований на врегулювання суспільних відносин та забезпечення інтересів суб'єктів таких відносин. В межах кожного правового режиму застосовуються необхідні для його регулювання правові засоби.

М.С. Біленко вказує», що «...режим майна подружжя, який діє в Україні, за своїми ознаками належить до режиму спільності набутого майна. Наразі майнові відносини між подружжям врегульовані переважно СК України, а в разі потреби можливе субсидіарне застосування норм цивільного законодавства» [с. 65]⁷

При цьому Н.В. Вінтоняк зазначає, що «...правовий «режим майна подружжя недоцільно обмежувати особистим приватним чи спільним сумісним майном, адже виникають також зобов'язальні відносини щодо поділу майна між подружжям, відносини між подружжям та третіми особами тощо. Правові засоби, які поєднує в собі правовий режим майна подружжя, – це певні інструменти впливу на майнові відносини подружжя, використання яких спрямоване на їх ефективне регулювання» [с. 53]⁸.

Тому залежно від джерела, яке встановлює порядок регулювання відносин з приводу майна подружжя, виділяють: 1) законний або легальний правовий режим майна подружжя, за якого права та обов'язки подружжя щодо

⁵ Олійник О.С. Майнові відносини подружжя: порівняльно-правовий аспект. Юриспруденція: теорія і практика. 2009. № 5 (55). С. 2–6.

⁶ Сафончик О.І. Поняття та види правового режиму майна подружжя. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 38. (с. 110-114.

⁷ Біленко М.С. Підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя. Юридична Україна. 2014. № 4. С. 65–71.

⁸ . Вінтоняк Н.Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 218 с.

їхнього майна визначаються законом; 2) договірний режим майна подружжя, за якого права та обов'язки подружжя визначаються подружжям за допомогою укладення ними відповідного договору (наприклад, шлюбний договір) [с. 98].⁹

Насамперед право спільної сумісної власності є підвидом права власності, що згідно з ч. 1 ст. 316 ЦК України є правом особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Право власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють відносини» власності (порядок набуття, здійснення та припинення права власності). Право власності в суб'єктивному значенні – це забезпечена законом можливість конкретної особи володіти, користуватись і розпоряджатися річчю своєю владою й у власних інтересах [с. 137].¹⁰ З наведених положень виходить, що спільна сумісна власність має всі ознаки, притаманні праву власності», а її зміст становить право володіння, користування та розпоряджання річчю (майном).

Оскільки право власності може належати як одній особі індивідуально, так і кільком особам одночасно, то відповідно до ч. 1 ст. 355 ЦК України майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Спільна власність за своєю юридичною природою є своєрідним способом реалізації суб'єктами права приватної, державної та комунальної власності, тому тут не утворюється нова самостійна форма власності».

Тому завдання спеціальних норм полягає в тому, щоб усі треті особи, незважаючи на множинність співвласників, мали справу з єдиною волею й єдиним волевиявленням. О.В. Тичковська теж зазначає, що спільна власність характеризується множинністю суб'єктів за єдності об'єкта та є специфічним правовим феноменом. Множинність суб'єктів на стороні власника істотно впливає на специфіку відносин спільної власності: як на відносини між

⁹ Позняк В.М. Правовий режим спільної сумісної власності подружжя. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 8. С. 97-100. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/23%20(1).pdf

¹⁰ Тичковська О.В. Правовий режим спільної власності подружжя. Молодий вчений. 2017. № 5.1 (45.1). С. 137–141

співвласниками, так і на відносини самих співвласників із третіми особами [Тичковська, с. 138].

Під правом спільної власності слід розуміти різновид права власності, яке належить двом або більше учасникам цивільних відносин одночасно (множинність суб'єктів) на той самий об'єкт (єдність об'єкта).

Відповідно, спільна власність поділяється на два підвиди, а саме: право спільної часткової власності та право спільної сумісної власності, що передбачено ч. 2 ст. 355 ЦК України. Відмінність права спільної сумісної власності від права спільної часткової власності полягає в тому, що за спільної часткової власності кожен із співвласників має чітко визначену частку у праві власності (ідеальну частку) [Винтоняк, с. 57]. Право спільної сумісної власності не поділене на частки, тому всі співвласники мають однакове, рівне право володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном. Така частка може бути виділена за домовленістю між співвласниками або, у разі спору, – судом [Тичковська, с. 138].

Тому, враховуючи вищевикладене, А.Б. Гриняк пропонує таке визначення спільної сумісної власності – «...це різновид права спільної власності, що належить двом або більше особам одночасно (множинність суб'єктів) на той самий об'єкт (єдність об'єкта) без визначення часток кожного з них [с. 29].¹¹ Крім того, варто ще раз зазначити, що право спільної власності регулюється нормами ЦК України, а його підвид – право спільної сумісної власності – нормами ЦК України та СК України. Основна відмінність такого регулювання полягає в тому, що ЦК України встановлює презумпцію спільної часткової власності, яка поширює свій правовий режим на всіх співвласників єдиного майна (ст. 355). У СК України передбачено презумпцію спільної сумісної власності (ст. 60). Такий стан речей зумовлений правовим статусом суб'єктів правовідносин, оскільки в першому випадку спільна власність виникає між будь-якими учасниками цивільних відносин, а в іншому – між

¹¹ Гриняк А.Б. Спільна сумісна власність фізичних осіб: окремі питання виникнення та припинення. Приватне право і підприємництво. 2008. № 2. С. 29–32

подружжям. Отже, «...спільна сумісна власність є способом реалізації права власності, що виникає між подружжям щодо спільного майна на підставі закону або договору і проявляється через множинність суб'єктів на той самий об'єкт власності без визначення часток чоловіка і дружини».

Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути будь-які речі (майно), за винятком тих, які виключено з цивільного обороту. Відповідно до СК України спільною сумісною власністю подружжя є будь-яке майно, набуте подружжям за час шлюбу, за винятком виключеного з цивільного обороту та, звісно, за винятком того, яке згідно з гл. 7 СК України є особистою приватною власністю дружини, чоловіка [Вінтоняк, с. 60]. При цьому варто згадати, що спільний об'єкт може складатися з однієї або сукупності речей, які можуть бути подільними або неподільними, проте як об'єкт права власності вони утворюють єдине ціле. Це означає, що право кожного зі співвласників поширюється на весь об'єкт у цілому, а не на певну його частину.

О.В. Розгон зауважила також те, що категорія «майно», залежно від загального контексту, використовується як у вузькому, так і в широкому сенсі: як окрема річ чи сукупність речей, як сукупність речей та майнових прав особи, або у найбільш широкому значенні – як сукупність речей, майнових прав та обов'язків [, с. 85]¹². Згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, а відповідно до ч. 1 ст. 177 ЦК України визначено невичерпний перелік об'єктів цивільних прав, який зумовлює до висновку, що поняття «майно» включає речі (зокрема, гроші, цінні папери), майнові права та інше майно. Таким чином, майно, що є спільною сумісною власністю подружжя, включає в себе речі (зокрема, гроші, цінні папери), майнові права та інше майно, щодо якого в обох з подружжя виникає майновий інтерес, набуте подружжям за час шлюбу та яке не виключено з цивільного обороту,

¹² Розгон О.В. Договори у сімейному праві України : монографія. Київ : Ін Юре, 2018. 301с

якщо цей об'єкт не є особистою приватною власністю дружини, чоловіка. Таке майно може складатися з однієї або сукупності речей та/або іншого майна, які можуть бути подільними чи неподільними.

Відповідно до ст. 57 СК України визначено перелік умов віднесення майна до особистої приватної власності дружини, чоловіка, що є правовим обмеженням, котре визначається законом як таке, що не зумовлює виникнення спільної сумісної власності. По-перше, це майно, яке набуто одним із подружжя до шлюбу. По-друге, роздільним є майно, набуто під час шлюбу на підставі договору дарування або в порядку спадкування. По-третє, це майно, яке набуто під час шлюбу за особисті кошти, в порядку приватизації, та речі індивідуального користування.

Крім того, особистою приватною власністю дружини, чоловіка суд може визнати майно, набуто нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин. Відповідно до п. 4 гл. 1 розділу 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами [],¹³ що має назву «Посвідчення правочину щодо розпорядження майном, що є спільною сумісною власністю, зокрема подружжя», передбачено, що на підтвердження того факту, що майно набуто одним із подружжя під час окремого проживання з іншим із подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин, подається копія рішення суду, яке набрало законної сили, про визнання особистою приватною власністю одного з подружжя майна, що є предметом цього договору.

Однак варто зазначити, що така ситуація має місце тільки в тому випадку, якщо один із подружжя виявив намір спростувати презумпцію спільної сумісної власності в судовому порядку, оскільки згідно з ч. 2 ст. 3 СК України встановлено, що подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Втім, є

¹³ Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

й певні умови, коли особисте майно одного з подружжя може перетворитися на об'єкт спільної власності. До них відносять ті дії, які вчиняє один із подружжя для покращення якостей та властивостей майна іншого з подружжя, що використовується спільно, тобто мається на увазі, що якщо чоловік отримав у дарунок автомобіль, а кошти на його модернізацію використав з сімейного бюджету, то такий автомобіль стане часткою спільного майна подружжя [Тичк, с. 140]. Так, згідно зі ст. 62 СК України, якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилось у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат іншого з подружжя, воно у разі спору може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Тому виділяють презумпцію спільності та рівності сумісного майна подружжя, що проявляється в наступному: 1) майно, набуте за час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не встановлено договором сторін або законом; 2) дружина та чоловік мають рівні права щодо майна, яке належить їм на правах спільної сумісної власності; 3) майно належить подружжю без визначення часток кожного з них у праві власності; 4) права подружжя на майно визнаються рівними, незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини самостійного заробітку (доходу); 5) кожен із подружжя, розпоряджаючись спільним майном, діє в інтересах подружжя [, с. 311].¹⁴ Водночас для виникнення спільності майна подружжя не досить тільки реєстрації шлюбу. Потрібно також, щоб вони реально склали сім'ю, спільно проживали і вели спільне господарство. Інакше кажучи, для спільності потрібна наявність двох факторів: 1) придбання майна в період шлюбу; 2) придбання майна в результаті спільної праці подружжя й єдиної сім'ї [, с.

¹⁴ Явор О.А. Основні ознаки фактів – станів за сімейним законодавством України. IX юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 травня 2019 р. / відп. ред. І.С. Козафарова ; Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова; Всеукраїнська громадська організація «Асоціація цивілістів України». Одеса : Астропринт, 2019. С. 307–312.

150].¹⁵ Згідно з ч. ч. 3, 4 ст. 368 ЦК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом; а майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

У даному аспекті, відповідно до загальних правил, спільна сумісна власність подружжя виникає внаслідок реєстрації шлюбу, але водночас подружжя теж є частиною поняття «член сім'ї». На жаль, чинне законодавство не визначає коло осіб, які є членами сім'ї. У ч. 2 ст. 3 СК України зазначено, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Тому можна дійти висновку, що до складу сім'ї відноситься й подружжя, яке спільно проживає, пов'язане спільним побутом, має взаємні права та обов'язки, а їхнє майно є спільною сумісною власністю, якщо воно набуто в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти, що не є їхньою особистою приватною власністю. Втім, варто не забувати, що законодавець встановлює презумпцію спільної сумісної власності подружжя, яка припускає виникнення спільної власності з моменту укладення шлюбу.

В цьому контексті правильно зазначає Д.І. Фолошня, що необхідно розрізняти момент виникнення спільного майна подружжя і момент виникнення права спільної сумісної власності подружжя. Спільне майно подружжя виникає в момент, коли в одного з подружжя виникло право на це майно, за умови, що це право виникло в період шлюбу внаслідок праці одного або обох з подружжя, якщо чоловік і жінка проживали однією сім'єю. Право ж спільної сумісної власності подружжя настає з моменту одержання цього майна хоча б одним із подружжя [Фолош, с. 151]. Водночас ст. 60 СК України містить положення, згідно з якими майно, набуто подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності,

¹⁵ Фолошня Д.І. Виникнення права спільної сумісної власності подружжя за законодавством України. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 149–152.

незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Тобто правовий режим права спільної сумісної власності передбачає єдність правочинностей у володінні, користуванні і розпорядженні спільним майном. Крім того, як зазначає О.І. Сафончик, через усі норми, що регулюють майнові відносини подружжя, чітко проходить ідея рівності прав подружжя щодо володіння, користування і розпорядження майном, незалежно від розміру внеску в це майно кожного з них [Сафончик, с. 111]. Адже особливість спільної сумісної власності полягає у відсутності часток, внаслідок чого жоден із подружжя не має конкретної частки у праві на майно.

Відповідно до ч. 2 ст. 60 СК України, вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Варто зазначити, що у сімейно-правовій доктрині звертається увага на непослідовності законодавця при формулюванні коментованої норми. Зокрема, роблячи виняток з речей, які є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, законодавець зазначив лише речі індивідуального користування. Однак ст. 57 СК України поряд з речами індивідуального користування містить перелік видів майна і випадків виникнення права особистої приватної власності одного з подружжя, а ст. 58 СК України закріплює вказаний правовий режим щодо плодів і доходів від особистої приватної власності одного з подружжя [].¹⁶

У ст. 61 СК України законодавець наводить перелік об'єктів спільної сумісної власності подружжя, а саме: 1) будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту (ч. 1 ст. 61 СК України). Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові від 21.12.2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на

¹⁶ Простибоженко О. С. Гармонізація законодавства України із законодавством держав-членів Європейського Союзу щодо правового режиму спільності майна подружжя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К., 2017. С. 97.

шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» наводить орієнтовний перелік об'єктів спільної сумісної власності, якими, зокрема, можуть бути: квартири, житлові й садові будинки; земельні ділянки та насадження на них, продуктивна і робоча худоба, засоби виробництва, транспортні засоби; грошові кошти, акції та інші цінні папери, паєнакопичення в житловобудівельному, дачно-будівельному, гаражно-будівельному кооперативі; грошові суми та майно, належні подружжю за іншими зобов'язальними правовідносинами, тощо;

Згідно з ч. 2 ст. 61 СК України об'єктом спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія та інші доходи, отримані одним із подружжя. Втім законодавець не уточнює, що мається на увазі під «доходами» та які їхні джерела. Можна припустити, що йдеться про дохід від підприємницької діяльності, реалізацію прав інтелектуальної власності на твори, створені одним із подружжя, або про доходи від патентів, виданих на його ім'я. На жаль, у судовій практиці щодо цього питання немає однозначності.

Як зазначає А.О. Дутко «...на думку одних авторів, зазначене майно стає спільної сумісною власністю подружжя з моменту нарахування доходу одному з подружжя. Інші пов'язували виникнення права спільної власності з моментом внесення доходів у сім'ю. Ще одна група вчених є прихильниками точки зору щодо набуття права спільної власності на доходи з моменту фактичного отримання винагороди одним з подружжя. Саме остання позиція одержала законодавчу підтримку в ст. 61 СК України» [с. 168].¹⁷

Об'єктом спільної сумісної власності є гроші, інше майно, також гонорар, виграш, що були одержані за договором, який укладено в інтересах сім'ї од ним із подружжя (ч. 3 ст. 61 СК України). Необхідно зауважити, що зазначене положення було вироблене судовою практикою, проте не

¹⁷ Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2605/1/simeine%20pr.pdf>

вирізняється чіткістю, оскільки з такого формулювання не зрозуміло, про які договори йдеться. Можна припустити, що законодавець має на увазі участь чоловіка, дружини у різноманітних конкурсах, лотереях тощо. Судова практика підтверджує наявність випадків звернення подружжя до суду зі заявою про поділ не самих білетів, а виграшів з них, якими зазвичай є не грошові суми, а неподільні речі (транспортні засоби, оргтехніка тощо). Лотерейний білет, якщо він придбаний за спільні кошти подружжя, належить до спільного майна подружжя, а тому і на виграш, одержаний за таким лотерейним білетом, поширюється режим спільності майна подружжя. Варто констатувати, що винагорода, про яку йдеться в ч. 3 ст. 61 СК України, не може бути відзнакою особистих знань, вмінь або досягнень одного з подружжя. А тому перемогу на телевізійних вікторинах, конкурсах, внаслідок участі в яких переможці отримують цінні призи, винагороди, необхідно визначати якщо не особистими заслугами, то індивідуальними якостями, інтелектуальним рівнем особи. Як наслідок на одержані в такий спосіб призи, винагороди поширюється режим роздільності майна, що цілком відповідає положенню ч. 3 ст. 57 СК України.

Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя також є об'єктом спільної сумісної власності подружжя (ч. 4 ст. 61 СК України). Як впливає з цього законодавчого положення, хоч професійно необхідні речі придбаваються для одного з подружжя, на них не поширюється режим роздільної власності. Сімейне законодавство виходить з того, що такі речі були придбані за рахунок спільних коштів подружжя, а тому вони є об'єктами спільної сумісної власності. Проте один з подружжя, який використовує такі речі, в разі поділу спільного майна може претендувати на їх отримання. Водночас він зобов'язаний виплатити другій стороні вартість належної йому частки майна.

У ст. 61 СК України законодавець вживає термін «речі для професійних занять». Слід сказати, що зазначений термін потрібно тлумачити розширено,

включивши до речей для професійних занять також і ті, які обслуговують не лише професійну діяльність чоловіка, дружини, але і їхні захоплення (фотографування, вишивання, ткацтво, малювання, заняття музикою тощо), не пов'язані безпосередньо з їх основною професією.

Важливим аспектом формування спільної сумісної власності подружжя є збільшення вартості майна, яке спочатку належало лише одному з подружжя. Згідно із СК України, якщо таке збільшення відбулося завдяки спільним зусиллям подружжя або інвестиціям одного з них, суд може визнати це майно спільною власністю. Таким чином, майно, яке раніше було особистим, може перетворитися на спільне, якщо до нього були внесені спільні кошти або здійснені спільні інвестиції.

Примітно, що законодавець підкреслює, що джерелом збільшення вартості майна повинні бути не просто спільні кошти подружжя, а саме їхні спільні трудові або фінансові зусилля. Цу важливий момент, оскільки критерій відрізняється від того, який застосовується для набуття подружжя прав на спільне майно.

В практиці національних судів склалися два підходи до вирішення спорів щодо застосування ч. 1 ст. 62 СК України. В першому випадку національні суди посилаються на те, що належне на підставі ст. 57 СК України одному з подружжя на праві особистої приватної власності майно не «перетворюється» у спільну сумісну власність подружжя. Право спільної сумісної власності подружжя на підставі ст. 62 СК України, за цим підходом, виникає лише на ту частку майна, на яку збільшилася його вартість внаслідок дотримання умов, передбачених вказаною нормою сімейного законодавства України. Тобто під час поділу такого майна подружжя частки кожного з них не можуть бути рівними, оскільки частка того з подружжя, кому належить майно, збільшується на суму його первинної вартості.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ своїм рішенням від 03 липня 2013 р. висловив інший підхід до застосування ч. 1 ст. 62 СК України, вказавши на помилковість

описаного вище підходу. Зокрема, було наголошено, що в порядку ст. 62 СК України суд визнає особисте майно дружини або чоловіка спільним сумісним майном подружжя, не визначаючи zarazом часток кожного з подружжя у праві на це майно, зокрема з урахуванням первинної вартості такого майна. Частки кожного з подружжя можуть визначатися лише у разі поділу спільного майна подружжя. При цьому застосовуються правила ст. 70 СК України, яка не передбачає можливості збільшення частки одного з подружжя у майні на тій підставі, що у спільне майно ввійшло первісне майно, яке істотно збільшилося у своїй вартості за час шлюбу внаслідок затрат другого з подружжя чи їх обох. Таким чином, особливість ч. 1 ст. 62 СК України полягає в тому, що право особистої приватної власності припиняється не лише на первісне майно одного з подружжя, яке істотно збільшується у вартості, а й на матеріальні затрати другого з подружжя, які були його особистою приватною власністю. Поєднуючись разом, це майно трансформується у спільну сумісну власність подружжя, частка кожного з них в якій за загальним правилом є рівною¹⁶. Згідно з положенням ч. 2 ст. 62 СК України, якщо один із подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні майна, належного другому з подружжя, в управлінні цим майном чи догляді за ним, то дохід (приплід, дивіденди), одержаний від цього майна, у разі спору за рішенням суду може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Зазначена правова норма кореспондує зі ст. 58 СК України про належність приплоду, доходу речі власникові такої речі, тобто одному з подружжя.

Варто додати, що якщо за ч. 1 ст. 62 СК України для визнання об'єктом спільної сумісної власності подружжя можуть мати як спільні затрати подружжя, так і затрати одного з них, натомість, згідно з ч. 2 ст. 62 СК України, необхідними є затрати того з подружжя, який не є власником майна. А тому, виходячи з буквального тлумачення зазначеної норми, впливає висновок, що спільні затрати обох з подружжя для управління, утримання, догляду за таким майном не будуть слугувати підставою для трансформації режиму особистої приватної власності у спільну власність.

Сімейний кодекс України передбачає випадки, коли майно, придбане під час шлюбу, не є спільною власністю подружжя. Якщо один із подружжя вклав у це майно свої особисті кошти, тому йому належить частка в цьому майні пропорційно його внеску.

Тому, власне, факт набуття майна в період шлюбу не є безумовною підставою для віднесення такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя. Той із подружжя, який порушує питання про спростування зазначеної презумпції, зобов'язаний довести обставини, що її спростовують. Належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна

Для регулювання відносин подружжя з приводу спільного майна, що їм належить, застосовується спеціальний правовий режим майна подружжя, який за джерелом походження поділяється на законний та договірний. Спільна сумісна власність є способом реалізації права власності, що виникає між подружжям щодо спільного майна на підставі закону або договору і проявляється через множинність суб'єктів на той самий об'єкт власності без визначення часток чоловіка і дружини. На рівні закону закріплена презумпція спільної сумісної власності подружжя, побудована на принципах спільності та рівності майна, щодо якого з моменту реєстрації шлюбу обоє з подружжя набувають право володіння, користування та розпорядження. Презумпцію спільної сумісної власності можна спростувати лише у договірному або в судовому порядку. Статус спільної сумісної власності подружжя визначається такими критеріями, як: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); 3) проживання чоловіка і жінки однією сім'єю. Особа, яка вимагає виключення речі зі спільного майна, повинна надати відповідні докази.

Для регулювання відносин подружжя з приводу спільного майна, що їм належить, застосовується спеціальний правовий режим майна подружжя, який за джерелом походження поділяється на законний та договірний. Спільна

сумісна власність є способом реалізації права власності, що виникає між подружжям щодо спільного майна на підставі закону або договору і проявляється через множинність суб'єктів на той самий об'єкт власності без визначення часток чоловіка і дружини. На рівні закону закріплена презумпція спільної сумісної власності подружжя, побудована на принципах спільності та рівності майна, щодо якого з моменту реєстрації шлюбу обоє з подружжя набувають право володіння, користування та розпорядження. Презумпцію спільної сумісної власності можна спростувати лише у договірному або в судовому порядку. Статус спільної сумісної власності подружжя визначається такими критеріями, як: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); 3) проживання чоловіка і жінки однією сім'єю. Особа, яка вимагає виключення речі зі спільного майна, повинна надати відповідні докази.

2.2. Поняття та правова природа поділу майна подружжя

Розпочати наукове дослідження правової природи розподілу майна подружжя слід із визначення двох інших понять, близьких цьому – поділу майна подружжя і виділу майна подружжя.

В сімейно-правовій доктрині, поняття «поділ спільного майна подружжя» визначається по різному. Так, це поняття визначається як: «...договір, спрямований на припинення режиму спільної власності подружнього майна і встановлення права приватної власності кожного з подружжя стосовно визначених договором речей» [Розгон,с. 95]; правочин (дії), спрямований на припинення режиму спільності на майно особами, які перебувають або перебували у шлюбі [с. 131];¹⁸ припинення режиму об'єкта права спільної сумісної власності щодо майна подружжя [, с. 112];¹⁹ один зі способів припинення права спільної сумісної власності на вимогу одного або

¹⁸ Чудік Т.В. Особливості поділу майна подружжя. Young Scientist. Юридичні науки. 2018. № 3 (55). March, 2018. С. 633-637

¹⁹ Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.

обох із подружжя, який полягає в тому, що спільне майно ділиться між подружжям, у результаті чого спільна власність припиняється і кожний із подружжя стає самостійним власником виділеної йому частки [6, с. 170-171];²⁰ припинення права спільної власності і виникнення на його основі права власності кожного із колишніх співвласників на окреме майно [, с. 233];²¹ перехід від права спільної сумісної власності до права власності окремих осіб [, с. 181].²²

Тобто поділ майна розглядається: як правочин (договір), відповідно до якого відбувається розподіл майна між подружжям (в тому числі договори: про відчуження одним із подружжя на користь іншого з подружжя своєї частки у праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки; про визначення порядку користування майном; про поділ майна подружжя; про визначення часток у спільному майні подружжя та договір про виділ частки одного з подружжя зі складу всього подружнього майна [9, с. 558]), як спосіб припинення права спільної сумісної власності (точніше, як сукупність кількох способів), як результат зміни правового режиму спільного майна подружжя – припинення права спільної власності, як процес переходу від спільної власності до особистої приватної.

Крім поняття «поділ спільного майна подружжя» в сімейно-правовій доктрині виділяється поняття «виділ спільного майна», яке розуміється як виокремлення певної частки майна з загальної маси спільної власності при збереженні права спільної власності на іншу частину [СК ком., с. 233]. Хоча в цьому аспекті немає єдиної думки. Наприклад, Є.О. Мічурін зазначає, що поділ спільного майна застосовується для визначення часток у спільній сумісній власності, внаслідок чого спільна сумісна власність перетворюється у спільну часткову; в той же час, якщо в результаті припинення права спільної

²⁰ Мироненко В.П., Пилипенко С.А. Сімейне право: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 477 с.

²¹ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. І.В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.

²² Ратушна С.І. Право спільної сумісної власності на земельну ділянку. Дис. ... докт.філ. Спец. 081 – Право. Хмельницький, 2021. 251 с

власності виникає особиста приватна власність кожного із подружжя на частину колишнього спільного майна, слід говорити про категорію «виділу майна» [Ратушна, с. 175]. О.В. Розгон також зазначає, що результатом виділу частки зі спільного майна подружжя є припинення спільної власності та виникнення права власності на окрему річ [Роз, с. 102]. На думку І.М. Кучеренко, поділ (виділ) у юридичному значенні слова розуміється як виділення майна або частини майна на користь тієї чи іншої особи. Поділ житлового будинку, в свою чергу, має дещо інше значення, поділ – це один із способів припинення права спільної часткової та спільної сумісної власності на житловий будинок (квартиру) [, с. 354].²³

В той же час, якщо проаналізувати зміст Цивільного кодексу України, то можна побачити, що категорія «поділ майна» може стосуватися як майна, що знаходиться у спільній сумісній власності (ст. 370), так і майна, що знаходиться у спільній частковій власності (ст. 367), а категорія «виділ» стосується передусім не усього майна, а частки, що виділяється із майна для одного із співвласників [ЦК]. Як зазначає А.Б. Гриняк, припинення права спільної сумісної власності на окремі об'єкти чи на все майно в цілому можливе внаслідок як спільних підстав для припинення права власності, так і за специфічними підставами припинення спільної власності – поділу і виділу. Оскільки спільна сумісна власність є безчастковою, поділ спільного майна, виділ частки з нього здійснюється лише після попереднього визначення частки власників у праві на спільне майно. У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється [, с. 29].²⁴ В той же час, в результаті поділу майна через визначення часток кожного із співвласників, відбувається зміна правового режиму спільної власності – із спільної сумісної у спільну часткову, і в подальшому можливим є припинення спільності майна, однак через використання інших способів розподілу майна.

²³Кучеренко І.М. Енциклопедія цивільного права України. Відп. ред. Я.М. Шевченко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: Ін Юре, 2009. 952 с

²⁴ Ватрас В.А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Поліграфіст-3, 2020. 824 с.

З теоретичної точки зору, як зазначає Є.О. Мічурін «...поділ та виділ майна стосуються спільної власності. Якщо немає спільної власності, існує так звана одноособова власність, коли на одиницю (об'єкт) майна припадає один власник. Якщо одне майно знаходиться у власності кількох осіб, у певних випадках може йтися про поділ та виділ майна. З формальної точки зору це пов'язано із трансформацією спільної сумісної власності у спільну часткову (при поділі майна) та із часткової в одноособову (при виділі майна)» [с. 175]²⁵.

«...Для визначення часток у спільній сумісній власності застосовується поділ майна, внаслідок чого сумісна власність перетворюється на часткову. При цьому слід відмежувати поділ майна і визначення користування майном у натурі» [Міч, с. 175]. Перше вказує на визначення часток як результат поділу; друге – визначення користування майном у натурі без припинення спільної часткової власності на майно, а саме – при невизначеності, наявності спору дозволяє визначити, наприклад, яким саме: приміщенням у житлі буде користуватися особа, яке майно в реальному вираженні припадає на її частку.

Як правильно вказано у правовій позиції, що викладена в постанові Верховного Суду від 19 травня 2021 року у справі № 501/2148/17, при поділі майно, що знаходиться в спільній частковій власності, поділяється між усіма співвласниками, і правовідносини спільної часткової власності припиняються; при виділі частки правовідносини спільної часткової власності, як правило, зберігаються, а припиняються лише для співвласника, частка якого виділяється. Винятком з цього правила є ситуація, коли майно належить на праві спільної часткової власності двом співвласникам, – тоді має місце поділ спільного майна. Тобто, поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку в спільному майні однією суттєвою ознакою - у разі поділу майна право спільної часткової власності на

²⁵ Мічурін Є.О. Поділ та виділ нерухомого майна: теоретичні та практичні аспекти. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a25d4a5e-2698-4024-90dc-aaafeea75c74/content>

нього припиняється [].²⁶ Зважаючи на те, що спільна власність подружжя стосується саме двох сторін – жінки та чоловіка, можемо визнати, що правовим наслідком поділу майна може бути як перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову власність (коли укладається договір про поділ майна, результатом якого є визначення із сумісного майна часток), так і припинення права спільної власності внаслідок його поділу в натурі або передачі одному із подружжя із виплатою грошової компенсації іншому з подружжя замість його частки у праві спільної сумісної власності. З іншого боку, у разі виділу майна право спільної сумісної власності не припиняється, хоча дещо змінюється об'єкт, оскільки його частина передається на праві спільної власності одному з подружжя.

Таким чином, «...поділ спільного майна подружжя – це зміна правового режиму спільної сумісної або спільної часткової власності на спільну часткову або приватну відповідно. В першому випадку відбувається формальний поділ майна між подружжям, оскільки визначаються частки у майні кожного із подружжя, хоча спільність майна зберігається; в другому випадку режим спільності припиняється взагалі, тобто відбувається і фактичний поділ майна між подружжям. Хоча і в цьому випадку можливою є ситуація, коли спільне майно стане приватною власністю одного із подружжя, а інший – отримає відповідну грошову компенсацію. З іншого боку виділ стосується частки одного із подружжя, тобто певного майна, яке виділяється в натурі при збереженні режиму спільності на інше майно» [с. 200].²⁷ Якщо аналізувати поняття «розподіл спільного майна», то воно відсутнє у сімейному законодавстві (сам термін «розподіл» використовується лише у ст. 54 СК України, в якій йдеться про право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків

²⁶ Постанова Верховного Суду від 19 травня 2021 року у справі № 501/2148/17. Liga 360. Verdictum. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97285609?_ga=2.179528290.758358336.1676185757-1289136686.1675000111.

²⁷ Павлова А. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. 2023. Серія Право. Випуск 74. С. 198 – 202. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/52917/1/275675-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-635435-1-10-20230319.pdf>

та спільне вирішення питань сім'ї [СК]. В цьому контексті «розподіл» виходячи із визначення Академічного тлумачного словника української мови означає ділити щось між ким-, чим-небудь, даючи кожному окрему частку, на відміну від поняття «поділ», що означає просто «ділити що-небудь на частини» [].²⁸ В цьому контексті, поділ та виділ майна – це процес зміни правового режиму майна, в результаті чого маємо розподіл майна або його частини між подружжям. Тобто поняття «розподіл спільного майна» включає в себе й поняття «поділ спільного майна» і поняття «виділ спільного майна», однак не вичерпується ними. Зокрема, як зазначає О. В. Розгон, одним із способів розподілу майна подружжя є продаж майна з поділом отриманої суми між подружжям [Розгон, с. 100]. В цьому випадку немає класичного поділу майна на частини з подальшим розподілом їх між кожним із подружжя. Однак, в цьому випадку такий поділ відбувається при продажі або іншого відчуження спільного майна, новим власником якого може стати як одна особа, так і декілька осіб (в другому випадку матимемо збереження спільної власності, але зміну власників; хоча можливий продаж окремих часток спільного майна різним власникам, коли у нових речових правовідносинах вже не буде співвласників, а будуть окремі власники). Можливим є й комбінування вище перелічених способів продажу або іншого відчуження майна. В такому випадку, розподіл спільного майна відбудеться не між подружжям, а між іншими особами, а між подружжям відбудеться розподіл отриманих за це майно грошових коштів або іншого майна, що передане в процесі такого відчуження.

На підставі вище викладеного, можемо зазначити, що розподіл майна подружжя – це зміни у правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: 1) у приватну власність кожного із подружжя всього або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності через поділ

²⁸ 5. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т.т. Т. 12: Сімейне право. Редкол. В.І. Борисова (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2021. 480 с.

майна у натурі (є основним), присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна); 2) майна із спільної сумісної у спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна); 3) частини майна одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна); 4) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження. Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний або судовий порядок його здійснення при пріоритеті першого за умови відсутності спору між подружжям; юридичним результатом є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної у спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

У ч. 1 ст. 65 СК України закріплений принцип розпорядження спільним майном подружжя, а саме – за взаємною згодою, що повністю узгоджується з ч. 2 ст. 369 ЦК України. У ч. 2 ст. 65 СК України сформульована правова презумпція, яка впливає з особливостей сімейних відносин і відповідно до якої при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду

з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового. З описаного випливає, що оспорення дрібного побутового правочину у зв'язку з відсутністю згоди другого з подружжя на його укладення сімейне законодавство не допускає.

Варто зазначити, що закріплена у ч. 2 ст. 65 СК України презумпція не має універсального характеру, оскільки в ч. 3 ст. 65 СК України передбачені випадки необхідності письмової згоди одного з подружжя для укладення другим із подружжя договорів: 1) які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації; 2) договорів стосовно цінного майна. А в разі укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, законодавець вимагає, щоб така згода була нотаріально посвідченою. Доречно нагадати, що з 01 січня 2013 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який скасував державну реєстрацію правочинів, запровадивши єдину систему державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Застосування і реалізація норми ст. 65 СК України є предметом обговорень серед науковців. Скажімо, критиці піддається положення ч. 3 ст. 65 СК України, яке надає надто широкі можливості для визначення кола договорів, на укладення яких одним з подружжя необхідна згода другого з них. На думку І. В. Жилінкової, ця законодавча норма необґрунтовано звужує «вільний простір» кожного з подружжя у майновій сфері, адже буквально кожен правочин, що його укладає особа, яка перебуває у шлюбі, потребує санкції другого з подружжя, а той, що не потребує такої згоди, все одно може бути оскаржений на тій підставі, що його було укладено без такої згоди [с. 58].²⁹

²⁹ Жилінкова І. В. Майнові правовідносини подружжя: проблеми застосування норм нового СК України. Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України: матеріали круглого столу, 25 травня 2006 р., м. Київ. Х.: Ксилон, С. 57–65.

Буквальне тлумачення норми ч. 3 ст. 65 СК України може дати підстави для висновку про те, що навіть для укладення договору дарування об'єктів нерухомості чи грошових коштів одному з подружжя третіми особами, який в силу вказівкиЗважаючи на викладене, в сімейно-правовій доктрині неодноразово наголошувалося на необхідності конкретизації ст. 65 СК України, її адаптації відповідно до судової, нотаріальної практики та загальних засад цивільного законодавства. Подружжя має право домовитися між собою про порядок користування майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 66 СК України). Подружжя на свій розсуд визначає порядок користування транспортним засобом, комп'ютером, іншим рухомим та нерухомим майном. У разі укладення подружжям нотаріально посвідченого договору, в якому наведено порядок користування житловим будинком, квартирою, іншою будівлею чи спорудою, земельною ділянкою, згідно з ч. 2 ст. 66 СК України, зобов'язання з такого договору переходять до правонаступника дружини та чоловіка. Потреба застосування зазначеної норми зумовлена здебільшого ускладненням особистих стосунків між чоловіком та дружиною. Якщо ст. 65 СК України передбачає можливість чоловікові та дружині розпорядитися майном, що перебуває на праві спільної сумісної власності, за їх взаємною згодою, то положення ст. 67 СК України стосується випадків, коли кожен із подружжя за своїм власним волевиявленням, незалежно від волевиявлення іншого з подружжя бажає відчужити свою частку у праві спільної сумісної власності шляхом укладення договору купівлі-продажу, дарування, міни, довічного утримання (догляду) чи передати у заставу. Тимчасом таке відчуження чи застава є можливим лише після визначення частки у праві спільної сумісної власності та виділу в натурі або визначення порядку користування майном (ч. 1 ст. 67 СК України).

Зрозуміло, що у такому разі припиняється право спільної сумісної власності і виникає особиста приватна (роздільна) власність кожного з подружжя або спільна часткова. Згідно з ч. 2 ст. 69 СК України, договір про виділ нерухомого майна зі складу усього майна подружжя підлягає

нотаріальному посвідченню. Іноді виділ в натурі неможливий, і тоді питання може бути вирішене шляхом визначення порядку користування майном.

Перш ніж аналізувати порядок та особливості поділу спільного сумісного майна, слід розмежувати, яке саме майно належить до категорії спільної сумісної власності, а яке залишається у власності кожного з подружжя. Саме тому першим етапом під час поділу майна, що належить подружжю, є встановлення того, яке саме майно належить до об'єкта спільної сумісної власності. Відповідно до ст. 60 СК України «...Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У своїх наукових працях І.В. Сасибо-Фатєєва визначає, що в юридичній літературі точаться дискусія з приводу розуміння терміну «набуте». «...Різні аспекти цієї дискусії стосується не лише того, що майно фактично набуте одним із подружжя, однак потрапляє до спільної власності, а й щодо джерел такого набуття. На думку науковця термін «набуте подружжям» є вельми суперечливим, оскільки насправді припускає не пасивну, а активну поведінку обох із подружжя. Крім того подібна термінологія не сприяє однозначності в тому, чи презимуються потрапляння всього, що набувається одним або обома із подружжя у спільну власність, крім набуття окремих із них на підставі договору дарування або в порядку спадкування; за кошти, які належать їй, йому особисто; у результаті приватизації та деякі інші» [с. 77].³⁰

Із цього питання С.М. Лепех зазначає, що, «...саме з моменту реєстрації шлюбу починає діяти презумпція спільності щодо всього майна, яке називається подружжям, окрім винятків, встановлених законом» [с. 85].³¹ Так,

³⁰ Сасибо-Фатєєва І.В. Правові режими спільного майна подружжя. Право України. 2013. № 10. С. 77-84.

³¹ Лепех С. Правовий режим грошей як спільного майна подружжя. Право України. 2013. № 10. С. 85-96.

ст. 61 СК України визначає, що «... Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту». Важливо, що ст. 61 СК України відносить до об'єктів спільної сумісної власності подружжя не речі, як це вказано у ч. 2 ст. 60 Ск, а майно. Саме такий підхід є більшою мірою сучасним, адже під майном за законом розуміє окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Відтак особливості режиму права спільної сумісної власності поширюється не тільки на речі, а й на майнові права [].³²

Перелік майна віднесеного до об'єктів спільної сумісної власності, розкривається у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику застосування законодавства при розгляді справ про право на шлюб, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя, де, відповідно до п. 23 спільною сумісною власністю подружжя, зокрема, можуть бути квартири, жили й садові будинки, земельні ділянки та насадження на них, продуктивна та робоча худоба, засоби виробництва, транспортні засоби; грошові кошти, акції та інші цінні папери, паєнакопичення в житлово-будівельному, дачно-будівельному, гаражно-будівельному кооперативі; грошові суми та майно, належні подружжю за іншими зобов'язальними правовідносинами, тощо [].³³

Майно, яке належало одному з подружжя, може бути віднесено до спільної сумісної власності укладеною при реєстрації шлюбу угодою (шлюбним договором) або визнано такою власністю судом з тих підстав, що за час шлюбу його цінність істотно збільшилася внаслідок трудових або грошових затрат другого з подружжя чи їх обох.

Саме перелічене вище майно може належати подружжю на праві спільної сумісної власності та підлягати поділу. Крім того, Сімейним кодексом України передбачено виникнення щодо цього майна договірною режиму

³² Богач Е.М. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / Е.М. Богач, Ю.В. Білоусов. URL:

³³ Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VS07651?an=97>

внаслідок укладання таких видів договорів: договір про відчуження одним із подружжя своєї частки в праві спільної сумісної власності подружжя; договір про порядок користування майном; договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ частки нерухомого майна одного подружжя зі складу всього майна; шлюбний договір [с. 121].³⁴

Умови поділу майна подружжя можуть бути передбачені в спеціальному договорі про поділ майна або визначатися в шлюбному догові подружжя.

Висновки до Розділу 1.

Для регулювання відносин подружжя з приводу спільного майна, що їм належить, застосовується спеціальний правовий режим майна подружжя, який за джерелом походження поділяється на законний та договірний. Спільна сумісна власність є способом реалізації права власності, що виникає між подружжям щодо спільного майна на підставі закону або договору і проявляється через множинність суб'єктів на той самий об'єкт власності без визначення часток чоловіка і дружини. На рівні закону закріплена презумпція спільної сумісної власності подружжя, побудована на принципах спільності та рівності майна, щодо якого з моменту реєстрації шлюбу обоє з подружжя набувають право володіння, користування та розпорядження. Презумпцію спільної сумісної власності можна спростувати лише у договірному або в судовому порядку. Статус спільної сумісної власності подружжя визначається такими критеріями, як: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); 3) проживання чоловіка і жінки однією сім'єю. Особа, яка вимагає виключення речі зі спільного майна, повинна надати відповідні докази.

В сімейно-правовій доктрині, поняття «поділ спільного майна подружжя» і «виділ» визначається по різному.

Якщо проаналізувати зміст Цивільного кодексу України, то можна побачити, що категорія «поділ майна» може стосуватися як майна, що

³⁴ Цюра В.В., Автух А.А. Особливості правового регулювання поділу майна подружжя за законодавством України. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_4/23.pdf

знаходиться у спільній сумісній власності (ст. 370), так і майна, що знаходиться у спільній частковій власності (ст. 367), а категорія «виділ» стосується передусім не усього майна, а частки, що виділяється із майна для одного із співвласників.

Оскільки спільна сумісна власність є безчастковою, поділ спільного майна, виділ частки з нього здійснюється лише після попереднього визначення частки власників у праві на спільне майно. У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється. В той же час, в результаті поділу майна через визначення часток кожного із співвласників, відбувається зміна правового режиму спільної власності – із спільної сумісної у спільну часткову, і в подальшому можливим є припинення спільності майна, однак через використання інших способів розподілу майна.

Таким чином, поділ спільного майна подружжя – це зміна правового режиму спільної сумісної або спільної часткової власності на спільну часткову або приватну відповідно. В першому випадку відбувається формальний поділ майна між подружжям, оскільки визначаються частки у майні кожного із подружжя, хоча спільність майна зберігається; в другому випадку режим спільності припиняється взагалі, тобто відбувається і фактичний поділ майна між подружжям. Хоча і в цьому випадку можливою є ситуація, коли спільне майно стане приватною власністю одного із подружжя, а інший – отримає відповідну грошову компенсацію. З іншого боку виділ стосується частки одного із подружжя, тобто певного майна, яке виділяється в натурі при збереженні режиму спільності на інше майно.

Аналізуючи поняття «розподіл спільного майна», слід зазначити, що воно відсутнє у сімейному законодавстві (сам термін «розподіл» використовується лише у ст. 54 СК України, в якій йдеться про право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань сім'ї).

Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у

натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний або судовий порядок його здійснення при пріоритеті першого за умови відсутності спору між подружжям; юридичним результатом є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної у спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

РОЗДІЛ II. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В УКРАЇНІ

2.1. Відкриття провадження у справах, пов'язаних із поділом майна подружжя

Цивільне процесуальне право є формою, що забезпечує життєдіяльність норм матеріального права, захист і примусову їх реалізацію. На зв'язок цивільного процесуального права з іншими галузями вказує ст. 19 ЦПК України, де встановлено, що законодавство про цивільне судочинство визначає порядок розгляду справ у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, житлових, земельних та інших правовідносин, а отже, - захист

порушених, невизнаних або оспорюваних майнових або немайнових прав, свобод чи інтересів (ст.ст. 19 ЦПК України³⁵, ст. 16 ЦК України)³⁶.

Цивільні справи про поділ майна подружжя суди розглядають у порядку загального позовного провадження.

Кожна справа, яка розглядається в суді, індивідуальна. Вона характеризується самостійними вимогами та метою, суб'єктивним складом, предметом доказування, колом засобів доказування, розміром судових витрат тощо. Однак, коли мова заходить про досить велику групу спорів, вирішення яких залежить від застосування регулятивних норм, що входять в одну і ту ж галузь права або в один з інститутів цієї галузі, то для правильного застосування цих норм виникає необхідність в урахуванні певної специфіки процесуального характеру і можливості встановлення загальної процесуальної формули, яку можна використовувати для підготовки та розгляду відповідної групи цивільних справ.

Юридична практика дає нам змогу побачити, що досить значну кількість справ у цивільних судах займають справи, які пов'язані з поділом майна подружжя. Як зазначає у своїй роботі В.І. Труба, складність вирішення питань, що стосуються саме такого поділу, зазвичай пов'язана з недосконалістю цивільного та сімейного законодавства [1, с. 290].³⁷

Після реєстрації шлюбу в подружжя виникає особливий правовий статус, під час якого майно, набуте в шлюбі, набуває режиму спільності. Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, що один із них не мав із поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) [2]. Ч. 1. ст. 69 СК України встановлюється,

³⁵Цивільний процесуальний кодекс України: зі змінами, внесеними відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 р.- К.: Алерта, 2010.- 134 с.

³⁶ Цивільний кодекс України: зі змінами та доповненнями на 01.01.2011 р.- К., 2011. – 327 с.

³⁷ Труба В.І. Проблеми вирішення майнових спорів подружжя при розірванні шлюбу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36854/39-Truba.pdf?sequence=1>

що дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу [2]. Тобто поділ спільного майна може бути здійснений як під час існування шлюбу, так і у процесі його розірвання, а також після розірвання шлюбу.

Законодавство України встановлює, що поділ майна подружжя може бути здійснений у двох порядках: добровільному та судовому. Добровільний порядок може бути застосований, якщо подружжя самостійно домовилось про частку кожного з них у майні, а судовий – якщо подружжя не може дійти згоди щодо поділу майна. У судовому порядку особи подають позовну заяву до суду, тобто «процесуальний документ, який у письмовій формі відтворює зміст вимоги щодо предмета спору та її обґрунтування, що підписаний позивачем або його представником, або іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи» [3, с. 138]. Ю.Ю. Цал-Цалко у своїй роботі пише, що звернення за судовим захистом особи у справах про поділ спільного майна подружжя є її конституційним правом та елементом стадії відкриття провадження у справі [4, с. 12]. У своєму доробку С.В. Дяченко та Н.С. Колокольна зазначають, що нині судові процеси та інші юрисдикційні механізми розгляду та вирішення цивільних справ є основними формами захисту порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод і захищених законом інтересів [5, с. 119]

Як визначає В.І. Труба, процесуальною особливістю судового розгляду справ про вирішення майнових спорів є те, що він може тягтися роками, а тому нині шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спору [1, с. 291]. Л.О. Андрієвська звертає увагу на те, що поділ майна подружжя здійснюється в два етапи: по-перше, суд визначає розмір часток чоловіка та жінки в праві на майно, по-друге, здійснює поділ майна відповідно до встановлених часток [6, с. 48].

Відкриття провадження у справі пов'язане з реалізацією одного з найголовніших прав людини – права на справедливий суд, закріпленого ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод []³⁸

Відкриття провадження у справі – це сукупність процесуальних дій суду та учасників, що направлені на визначення підстав їх звернення до суду за захистом [].³⁹

Позивачем у справах про поділ спільного майна подружжя є один із подружжя, інший із подружжя виступатиме відповідачем у справі відповідно до ч. 1 ст. 69 СК України.

При подачі позовної заяви необхідно визначити територіальну юрисдикцію (підсудність) справ про поділ майна подружжя. Відповідно до цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) підсудність цивільних справ встановлюється за загальним правилом (ст 27) [].⁴⁰ Під територіальною підсудністю слід розуміти принцип розподілу цивільних справ, в тому числі і справ по розділу спільного майна подружжя, між судами однієї інстанції. Простіше кажучи, така підсудність дозволяє позивачу визначити конкретний судовий орган, до компетенції якого буде входити розгляд конкретної справи. В його основі лежить територіальний характер – розподіл повноважень конкретних судів на територію конкретних територіальних утворень.

Отже, при подачі позовної заяви про розірвання шлюбу та поділу спільного нажитого майна підсудність справи визначається за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування фізичної особи.

³⁸ Конвенція

³⁹ Пряміцин В.Ю., Афанасьєв Д.В., Ланкін С.В. Процедура відкриття провадження у цивільних судочинстві як складник механізму реалізації права людини на справедливий суд. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/21.pdf>

⁴⁰ ЦПК України

Основний принцип територіальної підсудності, закріплений законодавцем в ЦПК, згідно з яким, позов подається за місцем проживання або перебування відповідача.

Подібне правило є ґрунтом для того, щоб уникнути судового розділу майна. Законодавець врахував це і передбачив випадки, коли позивач, зацікавлений в розподілі власності, може уникнути дотримання зазначеного принципу, зокрема:

Так, якщо інший із подружжя проживає в іншому населеному пункті, однак більш точна адреса його невідома, згідно ЦПК України, позов про поділ спільного майна може бути поданий за останнім відомим місцем його проживання або за місцем знаходження його власності (або загальної власності подружжя). Таким місцем може бути, в тому числі та адреса позивача, якщо останнім відомим його місце проживанням була квартира або будинок подружжя.

Якщо вимоги щодо розподілу пред'явлені в позові в комплексі з вимогами про розірвання шлюбу, за умови, що у сторін є спільна неповнолітня дитина, яка залишилася проживати з позивачем, то такий позов може бути поданий за місцем проживання позивача. Більш того, ЦПК, дозволяє подавати позови про розірвання шлюбу разом з розділом власності за місцем проживання позивача, якщо його здоров'я ускладнює виїзд в суд за місцем проживання відповідача.

Втім, як зазначає В.І. Труба, шлюб розривається незалежно від наявності майнового спору» [].⁴¹ Отже, якщо основним предметом спору про поділ майна, є який-небудь об'єкт нерухомості, то незалежно від інших обставин справи, позов може бути поданий особою за місцем знаходження такої нерухомості []⁴².

⁴¹ Труба В.І. Проблеми вирішення майнових спорів подружжя при розірванні шлюбу. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36854/39-Truba.pdf?sequence=1>

⁴² Підсудність при поділі майна подружжя. URL: <https://advokat-family.com.ua/mayno/pidsudnist-pry-podili-mayna-podruzzhya/>

Якщо поділ спільного сумісного майна подружжя є єдиним об'єктом виниклого спору, то відповідно до ч. 1 ст. 30 ЦПК України «...позови, що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою». Слід зазначити, якщо основною масою поділу майна подружжя є рухоме майно, то підсутність визначається за правила ст. 27 ЦПК України.

Слід зазначити, що законодавцем не визначено порядок визначення підсудності спорів про поділ майна подружжя за умови, якщо у позовній заяві об'єднано декілька вимог. Позивач, пред'являючи позов про розірвання шлюбу одночасно заявляє вимоги про стягнення аліментів на дитину, визначення місця проваживання дитини і поділ спільного сумісного майна подружжя. При підготовки справи до судового розгляду, суддя має право роз'єднати позовні вимоги і розглянути їх окремо, так як це утруднює розгляд справи. Якщо ці вимоги розглядаються разом і у справі бере участь третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, то такі вимоги обов'язково повинні розглядатися окремо. У цьому разі суд повинен застосувати роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21.12.2007 № 11, у якій зазначено, що «при вирішенні питання щодо можливості розгляду у процесі про розірвання шлюбу вимоги про поділ спільного майна подружжя судам слід мати на увазі, що у випадку, коли такий поділ зачіпає інтереси третіх осіб, суду належить обговорити питання про виділення цієї вимоги у самостійне провадження в порядку ст. 126 ЦПК України» (п. 21). Отже, вимогу щодо поділу спільного сумісного майна подружжя суддя, як правило, виділяє в інше провадження і розглядає окремо. У такому разі постає питання, чи повинен суддя з'ясувати питання щодо

підсудності розгляду цієї вимоги? Відповідно до ч. 2 ст. 31 ЦПК України «...Справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду, за винятком випадків, коли внаслідок змін у складі відповідачів справа належить до виключної підсудності іншого суду [ЦПК]. Аналізуючи дане положення ст. 31 ЦПК можна зазначити, що справа передається до іншого суду тільки за підставою зміни суб'єктного складу учасників справи. Втім, щоб уникнути зловживання процесуальними правами позивача, доцільно розглядати такий спір за виключною підсудністю. Отже, на підставі проведеного аналізу, ми пропонуємо внести доповнення у ст. 31 ЦПК України, а саме: «...При роз'єднанні позовних вимог, суддя забор'язаний визначити привила підсудності щодо кожної окремої вимоги після їх роз'єднання у стадії підготовчого провадження. У випадку зміни підсудності суддя постановляє ухвалу і справа передається до розгляду у суд, визначений суддею.

Позовна заява про поділ майна подружжя повинна відповідати вимогам ст. 175 ЦПК України. У цьому процесуальному документі особа у письмовій формі відтворює зміст вимоги щодо предмета спору та її обґрунтування, що підписаний позивачем або його представником, або іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи». У позовній заяві має бути зазначене майно, придбане під час шлюбу та підлягає поділу відповідно до закону; мотиви, якими сторона (чоловік чи 18 дружина) просить збільшити обсяг частки при пред'явленні такої вимоги; перелік та вартість майна, що підлягає розподілу та передачі кожному з подружжя (колишнього подружжя), та інші обставини, залежно від спірної ситуації.

До позовної заяви дадаються документи, що підтверджують сплату судового збору. Відповідно до Закону України «Про судовий збір» розмір ставки судового збору при подачі майна подружжям становить - 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 3 розмірів прожиткового мінімуму для

працевдатних осіб (ч.2 ст. 4)[].⁴³ Якщо позовна заява подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення позивача від сплати судового збору (ч. 4 ст. 175 ЦПК України).

Позовна давність поділу майна подружжя досягає 3 років і починає відлік із дня, коли хтось із колишніх подружжя дізнався або міг дізнатися про порушення майнових прав. Однак, якщо шлюб не розірвано, позовну давність застосовувати не можна.

Не можна ототожнювати момент виникнення права на позов про поділ майна подружжя з моментом розірвання шлюбу, оскільки розірвання шлюбу не свідчить про порушення прав позивача на спільне сумісне майно, а позивач повинен довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права.

При визначенні початку перебігу строку позовної давності слід виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права, оскільки сам по собі факт припинення шлюбу не свідчить про порушення права власності одного з подружжя.

Неподання позову про поділ майна, у тому числі до спливу трьох років із дня розірвання шлюбу, за відсутності доказів, які б підтверджували заперечення права одного з подружжя на набуте у період шлюбу майно, зареєстроване за іншим подружжям, не може свідчити про порушення права і вказувати на початок перебігу строку позовної давності.

Коли суд розглядає справи про поділ майна, то бере до уваги інтереси обох із подружжя, а також їхніх дітей та інші обставини, що є важливими. Тому для цього потрібна надійна доказова база. Відповідно до ч. 2 ст. 83 ЦПК, позивач як і особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, мають подати докази разом із позовною заявою [ЦПК].

⁴³ Про судовий збір: закон України від 08.07.2011 року № 3674 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3674-17>

Доказування у справах щодо поділу спільного майна подружжя має здійснюватися за допомогою доказів, що відповідають вимогам належності, допустимості, достовірності, достатності та порядку збирання, дослідження та оцінки доказів [с. 59]⁴⁴. Ми погоджуємось з авторами, які зазначають, що учасники справи, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості, при цьому кожна сторона має довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень, крім випадків, установлених Цивільним процесуальним кодексом України [с. 107]⁴⁵.

Якщо у позивача є підстави вважати, що виконання судового рішення буде утрудненим або неможливим, то він може вжити заходи щодо забезпеченню позову.

Заява про забезпечення позову може бути подана як до подачі позовної заяви або одночасно з поданням позовної заяви, або після відкритті провадження у справі. У разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви заявник повинен пред'явити позов протягом десяти днів, якщо інші строки не встановлено законом, а у разі подання заяви про арешт морського судна - тридцяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову. (ст.. 152 ЦПК України).

Відповідно до п. 1 ст.150 ЦПК України, позовна заява про поділ майна забезпечується: накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб; заборонаю вчиняти певні дії; заборонаю іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання. Позивач повинен надати докази, які б доводили здійснення відповідачем певних дій, які підтверджують незаконність дій відповідача.

⁴⁴ Дяченко С.В., Гриценко М.О. Місце принципу змагальності в цивільному судочинстві. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 69. С. 105–109

⁴⁵ Цал-Цалко Ю.Ю. Особливості поділу спільного майна подружжя. Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу, м. Одеса, 17 жовтня 2016 року. С. 57–60.

Так, наприклад, Дніпровський районний суд міста Києва розглянув цивільну справу про поділ спільного майна подружжя. До суду надійшла заява позивача про забезпечення позову, у якій позивач просить накладити арешт на:

- земельну ділянку (кадастровий номер: 3222981504:04:202:0006; площа 0,2725 (га); для ведення особистого селянського господарства; реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна: 1849434032229; номер відомостей про речове право: 31945563), що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 та право власності на яку зареєстроване за ОСОБА_2 ;

- будинок АДРЕСА_1 право власності на який зареєстровано за ОСОБА_2 (реєстраційний номер майна 4519862);

- квартиру АДРЕСА_2 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна: 2329141780000; номер відомостей про речове право: 41395655) право власності на яку зареєстроване за ОСОБА_2 ;

- статутний (складений) капітал Товариства з обмеженою відповідальністю «МАЙДЕРМ» (розмір статутного капіталу - 300000,00 грн.);

- легковий автомобіль марки «MAZDA», модель-3, 2016 року випуску, номер кузова НОМЕР_1 , право власності на який зареєстровано за ОСОБА_2

Вимоги заяви мотивовано тим, що в провадженні суду знаходиться справа №754/10032/23 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спільного майна подружжя. Наведений вище перелік майна є предметом спору, на яке претендує позивач у розмірі частки. Позивач вказує, що майно є спільною сумісною власністю сторін і може бути відчужене без його згоди на користь третіх осіб, отже у разі невжиття заходів забезпечення позову, це утруднить чи зробить неможливим виконання рішення суду. На теперішній час відповідачка вже відчужила спірний автомобіль MAZDA», модель-3, 2016 року випуску, номер кузова НОМЕР_1 , на користь третьої особи без згоди позивача. Гроші після продажу автомобіля відповідачка позивачу не передала. Не накладення арешту може утруднити або ж навіть зробити неможливим виконання рішення суду в майбутньому, виходячи з того, що майно вже буде відчужене та

переоформлене по кілька разів (що відбувається в даному випадку) на підставі підроблених документів.

Вивчивши зміст заяви про забезпечення позову, додатки до неї та матеріали справи, суддя приходять до наступного висновку.

Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд має брати до уваги інтереси не тільки позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосуванням відповідних заходів.

Вирішуючи заяву сторони позивача про забезпечення позову, суд вважає, що накладення арешту на майно, як вид забезпечення позову, у даному випадку є обґрунтованим та такими, що дозволить виконати рішення суду у разі задоволення або часткового задоволення позовних вимог, адже відчуження спірного майна чи його подальше обтяження або інші види розпорядження майном, які можуть бути застосовані стороною відповідача, з урахуванням наявності спору щодо майна, тобто наявності правової невизначеності щодо прав на майно, дійсно призведе до ускладнення або ж взагалі неможливості виконання рішення суду (у разі задоволення/часткового задоволення позову), в залежності від способу здійснення розпорядження цими правами, ураховуючи також, що на даний час відповідач не обмежений у можливості розпорядження майном.

Разом з цим, суд встановив неспівмірність вимог про застосування заходів забезпечення позову з позовними вимогами. Так, з матеріалів справи вбачається, що позивач просить визнати за ним майнові права на частину нерухомого майна, натомість у заяві про забезпечення позову просить накласти арешт на цілі частки такого майна, що явно є неспівмірним із заявленими позовними вимогами, а тому суддя вважає, що в цій частині заява позивача має бути задоволена частково шляхом накладення арешту на частину спірного нерухомого майна.

Отже, заяву позивача про забезпечення позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спільного майна подружжя - задовольнити частково [].⁴⁶

Відкриття провадження у справі як стадія цивільного процесу - це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямованих на визначення передумов, підстав та порядку реалізації права на звернення до суду за судовим захистом . Відкриття провадження у справі пов'язується із наявністю права на позов, а також процесуальним порядком його реалізації. Право на позов є похідним поняттям від загального права на судовий захист, закріпленого та гарантованого ст. 55 Конституції України [].⁴⁷

Право на пред'явлення позову є засобом реалізації права на позов. Однак, виступаючи процесуальною формою права на позов, право на пред'явлення позову користується певною самостійністю. Правом на пред'явлення позову наділені всі заінтересовані особи (ст. 4 ЦПК)

За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі протягом п'яти днів з дня надходження позовної заяви.

2.2. Мета та завдання підготовки справ про поділ майна подружжя до судового розгляду

З прийняттям суддею позовної заяви про поділ майна подружжя, завершується перша стадія дивільного судочинства - порушення справи. Наступна стадія її руху – підготовче провадження. Мета цієї стадії полягає у створенні умов для забезпечення правильного та своєчасного вирішення справи й ухвалення законного та обґрунтованого рішення []⁴⁸.

Завданнями підготовчого провадження є: остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу

⁴⁶ Дніпровський районний суд міста Києва. Ухвала суду від 29.03.2024 р. № 11803819. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/118038192/>

⁴⁷ Конституція України: Закон України від

⁴⁸ Якименко О. Мета і процесуальне оформлення підготовки цивільних справ до судового розгляду // Право України. - 2003.- № 12.-С. 117.

учасників судового процесу; з'ясування заперечень проти позовних вимог; визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів; вирішення відводів; визначення порядку розгляду справи; вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті [ЦПК].

Відповідно до статті 193 ЦПК України відповідач має право подати зустрічний позов. Зустрічні вимоги відповідача можуть стосуватися про поділ майна, визначення розміру часток у праві спільної сумісної власності, припинення права власності та визнання права власності на нерухоме майно, визнання недійсними договорів щодо дарування майна та ін.

За правилами, встановленими у ст. 197 ЦПК суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді.

Особливістю справ про поділ майна є те, що ці справи не можуть бути передані на розгляд третейського суду [].⁴⁹ Це пов'язано з тим, що третейський суд є недержавним незалежним органом, у якому розгляд справ проводиться не професійними суддями. Стаття 6 зазначеного Закону закріплює, що третейські суди можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних правовідносин, за винятком справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів).

Слід зазначити, що з прийняттям Закону України «Про медіацію»[]⁵⁰дієвим способом врегулювання конфліктів, які виникають у подружжя при розлученні та поділу майна є сімейна медіація. Згідно до ч. 1 ст. 1 Закону, медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом

⁴⁹ Про третейські суди.

⁵⁰ Про медіацію: Закон України від

переговорів, а учасниками медіації є медіатор (медіатори), сторони медіації, їхні представники, законні представники, захисники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін медіації.

Медіатор, застосовуючи певну техніку ведення переговорів, допомагає сторонам конфлікту усунути суперечності і добровільно співпрацювати для свідомого вирішення проблем пов'язаних із розлученням та питань, які виникають із майнових та фінансових проблем.

Медіатор є нейтральною (неупередженою) особою, яка допомагає сторонам спору досягти порозуміння, налагодити та проводити переговори. Під час проведення процедури медіації медіатор прагне до забезпечення неупередженого підходу щодо сторін враховує при цьому всі обставини справи. Медіатор не має права вирішувати спір між сторонами медіації та, якщо сторони медіації не погодились у письмовій формі про інше, надавати вказівки та рекомендації щодо варіантів врегулювання спору, оцінювати поведінку та позиції сторін медіації, за винятком явного порушення ними правових або етичних норм порядку проведення медіації [].⁵¹

Під час судового процесу з моменту прийняття Закону для проведення медіації суддя зупиняє провадження у справах щодо поділу майна подружжя; визнання права особистої приватної власності на майно; визначення місця проживання малолітніх дітей; встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділ майна.

Проаналізуємо декілька судових справ в яких застосовувалась медіація.

Медіація була застосована у справі No 711/9738/19 про визнання права власності на частину майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Після проведення медіаційної процедури позивач подав заяву про відмову від позову і підстави для неприйняття такої відмови судом не встановлені і відмова від позову не суперечить вимогам чинного

⁵¹ Даниляк А.В. Медіація як новітній засіб вирішення сімейних спорів. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 3. С. 56 -58. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/16.pdf

законодавства та не порушує права сторін, вважає за необхідне прийняти відмову позивача від позову та закрити провадження у справі [].⁵²

У справі про визнання права особистої приватної власності на майно сторони подали заяву, згідно якої просять суд зупинити провадження у справі на час проведення медіації. Суддя з посиланнями на ЗУ «Про медіацію» ст. ст. 1, 3 - 5, 17 та ст. ст. 247, 251, 253 Цивільного процесуального кодексу, прийняв рішення про зупинення провадження у справі на час проведення медіації та надав сторонам 30 днів на про ведення медіації [].⁵³

Також ЦПК України надає можливість сторонам звернутися до початку розгляду спри по суті подати заяву про врегулювання спору за участю судді. Слід зазначити, що проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (ч. 2 ст. 201 ЦПК України).

Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо. Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання. Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання

⁵² Ухвала суду від 20 липня 2023 року, справа No 711/9738/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112305649>

⁵³ Ухвала суду від 08 травня 2023 року, справа No 444/538/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110759844>

сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору. Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі.

На відміну від медіації, у процедурі врегулювання спору за участю судді останній не є посередником сторін конфлікту. Він є фахівцем у галузі права, основною функцією якого є вирішення спору шляхом ухвалення судового акту. Його професійний досвід у вирішенні конфліктів, безсторонність та знання судової практики можуть бути запорукою вдалої дискусії сторін, пошуку улагодження конфлікту поза процедурою судового розгляду, хоча і в стадії судового провадження. На відміну від медіації, де сторони можуть самостійно обрати посередника у їх спорі, врегулювання спору за участю судді відповідно чинного цивільного процесуального законодавства України проводиться суддею, в провадженні якого перебуває справа. Тобто, процедурі врегулювання спору за участю судді передують звернення сторін за правовою допомогою задля складання позову або відзиву на позов, понесення витрат по сплаті судового збору та витрат на правову допомогу. Процедура медіації передбачає можливість відмови медіатора від її проведення з будь-яких особистих мотивів. Проте цивільний процесуальний закон не передбачає відмову судді від проведення процедури врегулювання спору за участю судді. Виключенням є заява судді про самовідвід, але вона може бути зроблена в стадії судового розгляду, а не поза його межами. Процедура врегулювання спору за участю судді проводиться суддею позасудовим розглядом із попереднім зупиненням провадження у справі.

В справі No 553/4416/22 представник відповідача, в рамках розгляду, подав заяву про врегулювання спору за участі судді та зупинення провадження у справі на час врегулювання спору. Предмет спору - поділ спільного майна

подружжя. Відповідач та його представник заяву підтримали. Ухвалою суддя прийняла рішення про врегулювання спору шляхом проведення спільних та, за необхідності, закритих нарад та запропонувала сторонам підготувати для спільних нарад пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору [].⁵⁴

Проаналізувавши судову практику можна зауважити, у ст..ст. 251, 252 ЦПК України не передбачена підстава зупинення провадження у розгляді справи за підставою на час проведення процедури медіації. Проаналізувавши судову практику з даного питання, слід зазначити, що на час мирного врегулювання спору медіатором, судді заупиняли розгляд справи, посиляючись на ч. 7 ст.49 ЦПК України, у якій зазначено, що «...Сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу». Отже, пропонуємо доповнити ст.. 251 ЦПК України наступним: «Суд, зобов'язаній зупинити провадження у справі, якщо сторони надали заяву про врегулювання спору за участю медіатора».

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 197 ЦПК України під час проведення підготовчого судового засідання, суд вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше.

Відповідно до п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «...При вирішенні питання щодо можливості розгляду у процесі про розірвання шлюбу вимоги про поділ спільного майна подружжя судам слід мати на увазі, що у випадках, коли такий поділ зачіпає інтереси третіх осіб (наприклад, коли майно є власністю селянського (фермерського) господарства, іншого суб'єкта підприємницької діяльності - юридичної особи, до складу співзасновників яких, крім подружжя та їхніх неповнолітніх дітей, входять і інші особи, або власністю житлово-будівельного чи іншого кооперативу, член якого ще не повністю вніс свій

⁵⁴ Ухвала суду від 31 серпня 2023 року, справа No 553/4416/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113264517>

пайовий внесок, у зв'язку з чим не набув права власності на відповідне майно, виділене йому кооперативом у користування), суду належить обговорити питання про виділення цієї вимоги у самостійне провадження в порядку ст. 188 ЦПК України» [Постанова]. Зазначений підхід не застосовується у випадках поділу грошових сум (вкладів), внесених у банківські (фінансові) установи за договорами банківського вкладу (депозиту) за рахунок заробітної плати, пенсії, стипендії, інших доходів подружжя, оскільки при поділі таких коштів права зазначених установ не зачіпаються. Ці вклади, незалежно від їх виду та від того, на чие ім'я з подружжя вони внесені, відповідно до ст. 61 СК є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Так, згідно із ч. 2 ст. 52 ЦК України фізична-особа (підприємець), яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями пов'язаними підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою в праві спільної сумісної власності подружжя, яке належатиме їй під час поділу цього майна. Отже, наслідок порушення зобов'язання одним із подружжя останній відповідатиме сувою часткою в праві спільної сумісної власності, а не спільним сумісним майном у цілому. Лише ті борги, які виникли під час шлюбу можуть розглядатися як частина спільного сумісного майна тільки у випадкаї, коли сторонами зобов'язання виступили обидва з подружжя, тобто коли вони обидва уклали договір або договір було укладено хоча б одним із подружжя, але майно набуте на його підставі використане в інтересах сім'ї [СК].

Так, до Приморського районного суду м. Одеси громадянка С. звернулася з позовною заявою і просила в порядку поділу спільного сумісного майна подружжя визнати за нею право власності на 1/2 частини квартири. Сторони з 21 вересня 2002 року перебували у шлюбі, який розірвано 26 жовтня 2009 року. Перебуваючи у шлюбі, 26 вересня 2005 року за рахунок кредитних коштів придбали спірну квартиру, яка на праві власності зареєстрована за відповідачем.

В якості заперечень відповідач вказує, що після припинення шлюбних відносин з 2009 року по 2013 рік він самостійно за рахунок власних коштів погашав кредит.

Суди попередніх інстанцій задовольнили позов. Верховний Суд залишив без змін судові рішення судів попередніх інстанцій, зробивши такі висновки.

При поділі майна враховуються також борги подружжя та правовідносини за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї. Тобто, у подружжя, крім права спільної сумісної власності на отримані грошові кошти та одержану за рахунок останніх квартиру, внаслідок укладення кредитного договору, також виникає зобов'язання в інтересах сім'ї у вигляді повернення кредитних коштів, виконання якого подружжя здійснює як солідарні боржники. Разом з тим, це не змінює статус спільності набутої під час шлюбу квартири за запозичені кошти, які були використані в інтересах сім'ї саме на придбання цього майна.

Отже, спірне нерухоме майно, придбане подружжям під час перебування у шлюбі та за кредитні кошти, які використані в інтересах сім'ї, підлягає поділу між ними в рівних частинах.

Суди дали належну оцінку доводам відповідача щодо внесення ним коштів в рахунок погашення кредитних зобов'язань та правильно виходили з того, що такі доводи, у даному випадку не мають правового значення, оскільки в розумінні вимог статті 57 СК України спірна квартира не є особистою приватною власністю відповідача, а останній не позбавлений можливості, за наявності правових підстав, ставити питання щодо повернення за рахунок позивача половини сплачених ним після розірвання шлюбу коштів в рахунок погашення кредиту, як солідарного боржника [].⁵⁵

Визначаючи процесуальне положення осіб, перед якими у подружжя є боргові зобов'язання, суд виходить із того, що винесення рішення по справі може вплинути на права та обов'язки. При вирішенні цього питання суд

⁵⁵ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13 лютого 2020 року у справі № 320/3072/18.
URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87733061>

залучає таких осіб у якості третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги. Отже, у цих осіб відсутня матеріальна заінтересованість у розгляді справи, але є процесуальна заінтересованість.

На підтвердження цьому можна навести наступний приклад.

До Приморського районного суду м. Одеси 02 березня 2021 року позивач звернувся з позовом до ОСОБА_2 про поділ майна подружжя. До суду надійшла заява представника Акціонерного товариства «Таскомбанк» про залучення у якості третьої особи, що не заявляє самостійні вимоги на предмет спору на стороні відповідача по цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розподіл майна подружжя, у зв'язку з тим, що позовні вимоги стосуються майна, переданого в іпотеку АТ «Таскомбанк», а згодом у власність АТ «Таскомбанк».

Рішення по даній справі може вплинути безпосередньо на права АТ «Таскомбанк».

Суд, дослідивши матеріали справи, заяву, приходять до наступного висновку, що при ухваленні рішення щодо спірних правовідносин можливі наслідки щодо прав та обов'язків АТ «Таскомбанк».

Керуючись ст. ст. 30, 52, 260-261 ЦПК України, суд ухвалив заяву представника Акціонерне товариство «Таскомбанк» про залучення у якості третьої особи, що не заявляє самостійні вимоги на предмет спору на стороні відповідача по цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розподіл майна подружжя,- задовольнити.

Для правильного розгляду та вирішення питання про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) суд зобов'язаний встановити обставини, що мають значення для справи та досліджувати докази, що підтверджують ці обставини; дотримуватися норм процесуального законодавства.

При проведенні підготовчого провадження суд встановлює обсяг майна, яке заявлено до поділу. (первісний, зустрічний позов), правовий режим

кожного з об'єктів, заявлено до поділу, визначити конкретний порядок поділу майна між подружжям (колишнім подружжям).

Обставинами, що мають значення для розгляду та вирішення справ цієї категорії, є такі: 1) правовий режим майна подружжя (колишнього подружжя); 2) період шлюбу; 3) підстави та час придбання майна, його вартість та вид; 4) підстави для зміни режиму майна при спільній власності; 5) підстави для відступу від принципу рівності часток при спільній власності; 6) наявність загальних боргів; 7) наявність обтяжень правами третіх осіб; 8) інші обставини, які визначаються залежно від сутності позову та заперечень та застосовуваного матеріального закону. Перелічені обставини визначаються матеріальним правом.

У підготовчому засіданні суд постановляє ухвалу (ухвали) про процесуальні дії, що необхідно вчинити до закінчення підготовчого провадження та початку судового розгляду справи по суті.

Таким чином, розгляд та вирішення цивільного спору про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) включає в себе:

- 1) встановлення обставин, що мають значення для справи, виконання інших вимог матеріального законодавства України;
- 2) дотримання процедури розгляду та вирішення спору, встановленої ЦПК України;
- 3) вибір, тлумачення та застосування норм матеріального та процесуального права;
- 4) визначення правової позиції та обґрунтування її законності та справедливості;
- 5) процесуальне сприяння виконанню рішення, реальному відновленню (визнанню) порушених (оспорених) прав

2.3. Особливості розгляду справ про поділ майна подружжя та щодо розпорядження майном подружжя

Значення стадії розгляду цивільних справ визначається змістом діяльності суду першої інстанції і виконуваних ним функцій у цій частині розвитку цивільного судочинства. Шляхом розгляду цивільних справ здійснюються функції правосуддя і виконуються завдання цивільного судочинства - захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави. Розглядаючи цивільні справи, суд покликаний спрямовувати свою діяльність на всебічне, повне і об'єктивне вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного законодавства. Судовий розгляд - стадія цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд та вирішення цивільно-правового спору по суті⁵⁶.

Значення судового розгляду визначається змістом діяльності суду відповідної інстанції і виконуваних ним функцій на цій стадії процесу, адже в ході судового розгляду на основі всебічного та повного дослідження доказів, наданих сторонами, встановлюються фактичні обставини справи та приймається рішення по суті.

Процесуальні дії, які проводяться на стадії судового розгляду, є впорядкованими, вони утворюють чотири послідовні частини, кожна з яких має своє значення, зміст та призначена для вирішення певного кола питань:

- 1) відкриття розгляду справи по суті;
- 2) з'ясування обставин справи та дослідження доказів;
- 3) судові дебати;
- 4) ухвалення та проголошення рішення.

У відкритті розгляду справи вирішуються питання:

- чи може справа розглядатися цим складом суду;
- чи можливе засідання за наявної присутності учасників процесу, за наявного обсягу доказів;
- про відводи (якщо такі заявлено) тощо.

⁵⁶ Фурса С. Науково - практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України: в 2-х т. Т.1.- К., 2007.- С. 647.

Розгляд справи по суті (ст.ст. 227 – 241 ЦПК) розпочинається доповіддю головуючого про обставини справи, в якій зазначаються: назва справи, позивач, відповідач, суть та предмет спору, зміст заявлених вимог та обставини, що на них сторони посилаються як на їх обґрунтування; про визнання сторонами певних обставин під час попереднього судового засідання (якщо таке мало місце).

Якщо справа розглядалася і її розгляд було відкладено, головуючий називає причини цього та повідомляє, чи їх усунуто. Після доповіді головуючий з'ясовує: чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає відповідач вимоги позивача та чи не бажають сторони укласти мирову угоду або звернутися для вирішення спору до третейського суду [].⁵⁷

У разі надходження таких клопотань, суд повинен дати на них відповідь (постановити відповідну ухвалу чи навіть ухвалити рішення по справі). Далі суд заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі.

Після заслуховування пояснень учасників справи головуючий визначає порядок допиту свідків та дослідження інших доказів у справі. Після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий з'ясовує у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, чи не бажають вони дати додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи. Вислухавши додаткові пояснення і вирішивши заявлені при цьому клопотання, або за відсутності таких, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до наступної частини судового засідання - судових дебатів.

При розгляді справи по суті суд аналізує наведені докази сторін та приймає рішення щодо поділу майна подружжя.

Л.О. Андрієвська звертає увагу на те, що поділ майна подружжя здійснюється в два етапи: по-перше, суд визначає розмір часток чоловіка та жінки в праві на майно, по-друге, здійснює поділ майна відповідно до

⁵⁷ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України/ За ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2008. –С. 219..

встановлених часток [, с. 48].⁵⁸ Визначаючи розмір часток кожного з подружжя, суд виходить із того, що частки майна дружини та чоловіка є рівними відповідно до ч. 1 ст. 70 СК [СК].

При поділі майна подружжя мають враховуватися три категорії об'єктів:

а) речі (окрема річ або сукупність речей), які належать подружжю на праві спільної сумісної власності;

б) кредиторські вимоги подружжя (право вимоги за договором позики, купівлі-продажу тощо, коли подружжя виступає як кредитор і вправі вимагати повернення боргу, передачі речі тощо);

в) боргові зобов'язання подружжя (зобов'язання, за якими подружжя виступає як боржник і зобов'язане повернути борг, повернути або передати річ тощо). Поділ майна здійснюється з урахуванням вартості речей, які належать подружжю на праві спільної власності, а також розміру їх кредиторських вимог та боргових зобов'язань.

Особливістю є те, що відповідно до ст. 70 СК України за рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування [СК]. Положення ч. 3 ст. 70 СК потрібно тлумачити у тому сенсі, що саме собою наявність дітей, залишених в одного з подружжя, є підставою для збільшення частки цього чоловіка, є підставою для збільшення частки цього чоловіка. Суд може відступити від принципу рівності часток подружжя, якщо цього вимагають інтереси виховання та утримання дітей, оскільки подружжя зобов'язане виховувати та утримувати дітей. Так, інтереси дітей мають бути враховані при розподілі житлової площі між подружжям.

⁵⁸ Андрієвська Л.О. Законодавче регулювання спільної власності Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 22.02.2019. С. 47–49.

27 грудня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, стягнення аліментів на утримання дітей, поділ майна подружжя та визначення права власності на частину нерухомого майна. Суди встановили, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі з листопада 2005 року, під час шлюбу у них народились двоє дітей. За час перебування сторін у шлюбі вони придбали квартиру. Рішенням районного суду, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково: шлюб між сторонами розірвано, стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти на утримання дітей у твердій грошовій сумі по 1000 грн щомісяця на кожну дитину починаючи з грудня 2017 року і до досягнення ними повноліття, визнано за сторонами у справі право власності за кожним на 1/2 частину квартири. В іншій частині позовних вимог відмовлено.

У касаційній скарзі позивач просила скасувати постанову апеляційного суду і змінити рішення суду першої інстанції в частині поділу спільного сумісного майна подружжя, виклавши рішення суду в цій частині в такій редакції: поділити квартиру, визнавши за відповідачем право власності на 1/3 частини квартири, а за позивачем – 2/3 частини, оскільки малолітні діти проживають разом із матір'ю та перебувають на її утриманні, а відповідач не дбає про матеріальне забезпечення своєї сім'ї, ухиляється від участі в утриманні своїх дітей. За результатами розгляду Верховний Суд судові рішення залишив без змін і прийняв постанову, в якій зазначив таке. При вирішенні спору про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, суд згідно з частинами другою, третьою статті 70 СК України в окремих випадках може відступити від засади рівності часток подружжя, враховуючи обставини, що мають істотне значення для справи, а також інтереси неповнолітніх дітей, непрацездатних повнолітніх дітей (за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування). Під

обставинами, що мають істотне значення для справи, потрібно розуміти не тільки випадки, коли один із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї, але і випадки, коли один із подружжя не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку чи доходу (частина перша статті 60 СК України). Проживання дітей з позивачем, з огляду на встановлені судами першої та апеляційної інстанцій обставини та положення статті 70 СК України, саме по собі не є підставою для збільшення частки у майні одному з подружжя. Наявність інших обставин, за яких можливе відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі спірної квартири, позивач не довела. Отже, спірна квартира була придбана подружжям у період шлюбу, а тому є їх спільною сумісною власністю, частки сторін є рівними, а підстав для відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі майна відповідно до частини третьої статті 70 СК України немає.

Постановою Верховного Суду від 17 грудня 2019 року рішення Берегівського районного суду Закарпатської області від 21 березня 2018 року та постанову Закарпатського апеляційного суду від 12 березня 2019 року в частині вирішення спору про поділ спільного сумісного майна подружжя залишено без змін [].⁵⁹

Закріпивши принцип рівності часток подружжя у спільному майні при його поділі, законодавець одночасно передбачив чимало підстав для відступу від дії цього принципу за обставин, що мають істотне значення. У ч. 2 ст. 70 СК України подано приблизний перелік таких обставин, кожна з яких пов'язана з протиправною поведінкою одного з подружжя, зокрема, якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. Зменшення частки одного з подружжя

⁵⁹ Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 року у справі № 297/2837/17. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_podil_majna.pdf

у спільній сумісній власності, на думку З.В. Ромовської, – це санкція за невиконання обов'язків як дружини чи чоловіка і, водночас, це санкція до одного з них як співвласника.

Для визначення розміру часток кожного з подружжя вправі на майно потрібно поділити об'єкти майна подружжя. Оскільки ринкові відносини постійно розвиваються, то й до складу майна можуть входити особливо цінні об'єкти, такі як об'єкти нерухомості, цінні папери, права інтелектуальної власності, частки в грошовому капіталі, а також володіння спільним бізнесом. О.В. Тичковська наголошує, що на практиці під час визначення об'єктів спільної сумісної власності виникає низка проблемних питань, оскільки ані СК України, ані інші законодавчі акти не дають підстави для висновку про загальність правила щодо включення до складу спільного майна подружжя, боргів [Тич, с. 138]. Т.О. Ариванюк встановлює три способи поділу майна подружжя в судовому порядку: 1) поділ у натурі; 2) поділ у натурі за умови компенсації виділеного майна; 3) поділ речей з урахуванням їхньої вартості та частки в спільному майні [, с. 13].⁶⁰ Але суд може застосовувати комбінацію способів. Вчена підбирає найбільш зручний спосіб поділу, що залежить від особливостей речового складу майна.

Перш ніж перейти безпосередньо до поділу майна подружжя, суд повинен визначити його предмет, тобто те майно, яке підлягатиме поділу, враховуючи три категорії об'єктів: а) речі (окрема річ або сукупність речей), які належать подружжю на праві спільної сумісної власності; б) кредиторські вимоги подружжя (право вимоги за договором позики, купівліпродажу тощо, коли подружжя виступають як кредитор і вправі вимагати повернення боргу, передачі речі тощо); в) боргові зобов'язання подружжя (зобов'язання, за якими подружжя виступають як боржники і зобов'язані повернути борг, повернути чи передати річ тощо) [с. 114].⁶¹

⁶⁰ Ариванюк Т.О. Деякі особливості укладення угод по відчуженню спільного майна подружжя. Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : Право. 2001. Вип. 2, ч. 2. 185 с

⁶¹ Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. Вид. 3-є, переробл. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2011.

Інша група науковців стверджує, що поняття «нажитого подружжям майна» не охоплює борги, оскільки на них не можна звернути стягнення. Борги можуть обтяжувати спільне майно подружжя, але не включатися до його складу. Вдаючись до тлумачення ст. 73 СК України, науковцями здійснюється розмежування боргів на особисті та спільні. До спільних боргових зобов'язань віднесено борги, які виникли: 1) з правочинів, укладених обома подружжями; 2) з правочинів, вчинених одним з подружжя за наявності презумпції згоди другого з подружжя, якщо одержані за таким правочином кошти використані на користь сім'ї, скажімо, борги подружжя з їх спільного майна; 3) із зобов'язань внаслідок спільного завдання шкоди іншим особам; 4) із зобов'язань подружжя щодо відшкодування шкоди, заподіяної їх неповнолітніми дітьми; 5) з безпідставного набуття або збереження обома подружжями майна за рахунок іншої особи. Решта всіх боргових зобов'язань є особистими, зокрема ті, які: 1) виникли до шлюбу; 2) після укладення шлюбу, але з метою задоволення особистих потреб одного з подружжя; 3) обтяжують роздільне майно подружжя; 4) тісно пов'язані з особою боржника (зі спричиненням шкоди одним з подружжя, аліментні зобов'язання).

Представники третього підходу, керуючись положенням ч. 4 ст. 65 СК України, вважають, що спільним є будь-яке майнове зобов'язання з договору, укладеного одним з подружжя, якщо одержане за таким договором використане на потреби сім'ї²⁷. Саме такий підхід є домінуючим в національній судовій практиці [с. 483].⁶²

Б.К. Левківський зазначає, що результати аналізу норм матеріального права, зокрема СК, дають змогу стверджувати, що під час поділу спільного майна подружжя в судовому порядку суд буде виходити з обсягу фактично наявного майна подружжя (обсягу спільної власності) не на момент розірвання шлюбу або розподілу майна, а на момент припинення ведення спільного

⁶² Сімейне право України: підручник / за ред. В. С. Гопанчука. К.: Істина, 2002. С. 173; Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. і перероб. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2004.

господарства, це, зокрема, витікає із норми, закріпленої у ч. 1 ст. 70 СК, яка встановлює принципи поділу майна подружжя [, с. 254].⁶³ У процесі розгляду справ про поділ майна подружжя можуть виникнути додаткові претензії та вимоги, які потребують призначення різного виду експертиз, вжиття заходів забезпечення позову, встановлення вартості того чи іншого майна, збирання додаткових доказів тощо. Але суд може задовольнити вимогу про розірвання шлюбу, залишивши решту вимог без розгляду або вчинивши інші процесуальні дії, передбачені ЦПК України.

Відповідно до сімейного законодавства визначені способи поділу спільного майна, а саме:

- неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними (ч. 2 ст. 71 СК України). У разі відсутності згоди щодо того, кому ця річ має бути передана, подружжя може домовитися про її продаж іншій особі та поділ вирученої суми.

Це стосується спорів про поділ спільного майна подружжя, а саме - житлового приміщення, коли частина будинку або квартири були отримані у власність одним з подружжя безоплатно (на підставі договору дарування або в порядку спадкування), а інша частина набута за іншими підставами, зокрема за відплатним договором. Відповідно до п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» вирішуючи питання про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема неподільної речі, суди мають застосовувати положення частин 4, 5 ст. 71 СК щодо обов'язкової згоди одного з подружжя на отримання грошової компенсації та попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. За відсутності такої

⁶³ . Левківський Б.К. Судовий захист майнових прав колишнього подружжя при здійсненні права спільної власності та розподілі спільного майна. Проблеми цивільного, трудового, екологічного та підприємницького права. 2012. Розділ IV. С. 249–259.

згоди присудження грошової компенсації може мати місце з підстав, передбачених ст. 365 ЦК, за умови звернення подружжя (одного з них) до суду з таким позовом (ст. 11 ЦК) та попереднього внесення на депозитний рахунок суду відповідної грошової суми. У разі, коли жоден із подружжя не вчинив таких дій, а неподільні речі не можуть бути реально поділені між ними відповідно до їх часток, суд визнає ідеальні частки подружжя в цьому майні без його реального поділу і залишає майно у їх спільній частковій власності [с. 135-136].⁶⁴

Таким чином, вища судова інстанція роз'яснила, що застосування частин 4 і 5 ст. 71 СК відбувається одночасно. Тобто один із подружжя має погодитися на виплату йому компенсації, а інший – внести її на депозитний рахунок суду. Цю позицію Верховний Суд України підтвердив у постанові від 30 березня 2016 року у справі № 6-2811цс15, зазначивши, що «...це дозволяє створити ефективний механізм охорони прав співвласників, право на частку яких припиняється, щодо гарантованого отримання вартості частки в разі ухвалення судового рішення. Адже на підставі цього рішення не тільки припиняється право, а й набувається право на частку іншим співвласником». Далі Верховний Суд України уточнив, що «...процедура внесення суми відшкодування вартості частини майна на депозит суду, з одного боку, є гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на частку у спільному майні, а з іншого боку, є технічною функцією щодо забезпечення виконання однією стороною у справі своїх зобов'язань перед іншою». Як зазначає О.С. Простибоженко «...за таких обставин фактично йдеться про домовленість між подружжям під контролем суду. Видається, що зазначений підхід не можна визнати обґрунтованим, оскільки в такому разі між сторонами фактично відсутній спір, наявність якого згідно зі ст. 3 ЦПК є умовою захисту прав особи в судовому порядку. Тобто, якщо одна сторона згодна сплатити компенсацію, а

⁶⁴ . Грицишина Л.В. Правові наслідки припинення шлюбу за законодавством України. ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС. Проблеми цивільного та господарського права. 4, 2020. С. 183-187.

інша просить її стягнути, то спір може стосуватися лише суми, що значно звужує сферу застосування аналізованих правових норм. Крім того, сторонам швидше і простіше врегулювати це питання в позасудовому порядку. Підтвердженням цього є незначна кількість судових рішень саме з таким обґрунтуванням [с. 149]⁶⁵.

- речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя (ч. 3 ст. 71 СК України).

- присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України (ч. 4 ст. 71 СК України);

– присудження одному з подружжя грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду (ч. 5 ст. 71 СК України).

Норми сімейного права, що регулюють майнові відносини між подружжям, зокрема відносини спільної сумісної власності, нині не здатні вирішити проблем, що виникають у сфері підприємницької діяльності подружжя, пов'язаної з участю в корпораціях. Вважається, що сімейне законодавство спрямоване на регулювання тільки внутрішніх майнових відносин подружжя і не поширюється на третіх осіб, у тому числі юридичних осіб, у яких подружжя або один із них беруть участь.

Треба зазначити, що відповідно до ЦПК України подружжя має право укласти мирову угоду щодо поділу їхнього майна, яка укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У цій угоді будуть зазначені сторони, предмет

⁶⁵ Простибоженко О.С. Способи поділу спільного майна подружжя: погляд на правозастосовну практику.
URL: <https://www.academia.edu/33406928/%D1%83>

спору, умови виконання зобов'язань та строки навіть під час вирішення спору в судовому порядку.

Після визначення судом частки кожного з подружжя в праві на майно здійснюється другий етап – безпосередній поділ майна подружжя відповідно до цих часток, які належать кожному з них. законодавство передбачає певні способи поділу майна подружжя:

1) відповідно до ст. 71 СК суд може винести рішення щодо поділу майна в натурі.

2) суд може прийняти рішення про присудження майна одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку надати другому з подружжя компенсацію замість його частки у праві спільної сумісної власності [СК].

При цьому, за СК, присудження такої компенсації можливо лише за згодою особи, яка її отримує, крім випадків, передбачених ЦК України, крім того, присудження грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. хоча це не передбачено в СК, суди можуть застосувати і такий спосіб поділу майна, як розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості й частки кожного із подружжя в спільному майні. Такий спосіб поділу є найбільш поширеним. У процесі поділу майна суди можуть одночасно застосовувати не один спосіб, а їх комбінацію: щодо одних видів майна застосувати поділ у натурі, щодо інших – передачу одному із подружжя з зобов'язанням певної компенсації другому, а треті види речей розподілити між сторонами з урахуванням їх вартості. важливо зазначити, що вартість речей, які підлягають поділу, визначається на момент розгляду спору судом.

Рішення суду щодо поділу майна подружжя має бути законним та обґрунтованим, воно має відображати специфіку провадження та захищати права та інтереси осіб, які брали участь у цьому провадженні, а також можливих дітей подружжя. Це судове рішення також має відповідати всім вимогам, що зазначені в ст. 265 ЦПК України.

Висновки до Розділу 2.

Досліджуючи питання Розділу 2 ми зробили такі висновки.

Цивільні справи про поділ майна подружжя суди розглядають у порядку загального позовного провадження.

Позивачем у справах про поділ спільного майна подружжя є один із подружжя, інший із подружжя виступатиме відповідачем у справі, а також треті особи, якщо винесене рішення по справі вирішує їх законні права та інтереси.

При подачі позовної заяви про розірвання шлюбу та поділу спільного нажитого майна підсудність справи визначається за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування фізичної особи. Основний принцип територіальної підсудності, закріплений законодавцем в ЦПК, згідно з яким, позов подається за місцем проживання або перебування відповідача.

Слід зазначити, що законодавцем не визначено порядок визначення підсудності спорів про поділ майна подружжя за умови, якщо у позовній заяві об'єднано декілька вимог. Позивач, пред'являючи позов про розірвання шлюбу одночасно заявляє вимоги про стягнення аліментів на дитину, визначення місця проваживання дитини і поділ спільного сумісного майна подружжя. При підготовки справи до судового розгляду, суддя має право роз'єднати позовні вимоги і розглянути їх окремо, так як це утруднює розгляд справи. Якщо ці вимоги розглядаються разом і у справі бере участь третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, то такі вимоги обов'язково повинні розглядатися окремо. Отже, вимогу щодо поділу спільного сумісного майна подружжя суддя, як правило, виділяє в інше провадження і розглядає окремо. У такому разі постає питання, чи повинен суддя з'ясувати питання щодо підсудності розгляду цієї вимоги? Відповідно до ч. 2 ст. 31 ЦПК України «...Справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду,

за винятком випадків, коли внаслідок змін у складі відповідачів справа належить до виключної підсудності іншого суду [ЦПК]. Аналізуючи дане положення ст. 31 ЦПК можна зазначити, що справа передається до іншого суду тільки за підставою зміни суб'єктного складу учасників справи. Втім, щоб уникнути зловживання процесуальними правами позивача, доцільно розглядати такий спір за виключною підсудністю. Отже, на підставі проведеного аналізу, ми пропонуємо внести доповнення у ст. 31 ЦПК України, а саме: «...При роз'єднанні позовних вимог, суддя забор'язаний визначити привила підсудності щодо кожної окремої вимоги після їх роз'єднання у стадії підготовчого провадження. У випадку зміни підсудності суддя постановляє ухвалу і справа передається до розгляду у суд, визначений суддею.

Не можна ототожнювати момент виникнення права на позов про поділ майна подружжя з моментом розірвання шлюбу, оскільки розірвання шлюбу не свідчить про порушення прав позивача на спільне сумісне майно, а позивач повинен довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права.

Особливістю справ про поділ майна є те, що ці справи не можуть бути передані на розгляд третейського суду, надання можливості сторонам вирішити спір із застосуванням альтернативних методів. Так, сторони вправі звернутися до медіатора або подати заяву щодо врегулювання спору за участю судді. Проаналізувавши, ми визначили відмінності застосування цих способів. По-перше, а відміну від медіації, де сторони можуть самостійно обрати посередника у їх спорі, врегулювання спору за участю судді проводиться суддею, в провадженні якого перебуває справа. Процедура медіації передбачає можливість відмови медіатора від її проведення з будь-яких особистих мотивів. По-друге, цивільний процесуальний закон не передбачає відмову судді від проведення процедури врегулювання спору за участю судді. Виключенням є заява судді про самовідвід, але вона може бути зроблена в стадії судового розгляду, а не поза його межами. По-третє, процедура

врегулювання спору за участю судді проводиться суддею позасудовим розглядом із попереднім зупиненням провадження у справі.

Нами також встановлено, що ЦПК України не врегулював порядок зупинення провадження у справі, якщо сторони заявили клопотання про вирішення спору за участю медіатора. Отже, пропонуємо додати ст. 251 ЦПК України наступним: «Суд, зобов'язаний зупинити провадження у справі, якщо сторони надали заяву про врегулювання спору за участю медіатора». При проведенні підготовчого провадження суд встановлює обсяг майна, яке заявлено до поділу. (первісний, зустрічний позов), правовий режим кожного з об'єктів, заявлено до поділу, визначити конкретний порядок поділу майна між подружжям (колишнім подружжям).

Обставинами, що мають значення для розгляду та вирішення справ цієї категорії, є такі: 1) правовий режим майна подружжя (колишнього подружжя); 2) період шлюбу; 3) підстави та час придбання майна, його вартість та вид; 4) підстави для зміни режиму майна при спільній власності; 5) підстави для відступу від принципу рівності часток при спільній власності; 6) наявність загальних боргів; 7) наявність обтяжень правами третіх осіб; 8) інші обставини, які визначаються залежно від сутності позову та заперечень та застосовуваного матеріального закону. Перелічені обставини визначаються матеріальним правом.

Щодо поділу подружнього майна, слід зазначити, що ст. 69 СК зовсім не відповідає сутності відносин подружжя з приводу спільного майна, та має досить вузьку направленість, адже з її назви «Право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» уявляється, що поділу підлягають тільки речі, адже термін “власність” суто речово-правовий. Отже, зазначена стаття зовсім не охоплює ані борги, ані права вимоги. Вважаємо, що ст. 69 СК слід доповнити пунктом 3 наступного змісту: «При поділі майна судом враховуються також спільні борги подружжя та права вимоги за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї».

Суд може зменшити або збільшити частку одного з подружжя. По-перше, суд може відступити від принципу рівності часток і зменшити частку одного з подружжя за обставинах, які мають істотне значення, зокрема якщо один з них не піклувався про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив або пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї (ч. 2 ст. 70 СК).

Законодавство передбачає певні способи поділу майна подружжя. По-перше, відповідно до ст. 71 СК суд може постановити рішення щодо поділу майна в натурі. Такий спосіб застосовується відносно подільних речей, тобто речей, які можна розділити без втрати їх цільового призначення (ст. 183 ЦК). По-друге, суд може постановити рішення про присудження майна одному з подружжя з покладанням на нього обов'язку надати другому з подружжя компенсацію замість його частки в праві спільної сумісної власності (частини 2,4,5 ст. 71 СК). При цьому, згідно СК, присудження такої компенсації можливе лише за згодою особи, яка її отримує. Крім того, присудження грошовій компенсації можливе за умови попереднього внесення іншим подружжям відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду.

Хоч це не передбачено в СК, суди можуть застосувати і такий спосіб поділу майна, як розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості і частки кожного з подружжя в спільному майні. Такий спосіб поділу є найбільш поширеним. В процесі поділу майна суди можуть одночасно застосовувати комбінацію способів: щодо одних видів майна застосувати поділ в натурі, щодо інших — передачу одному з подружжя із зобов'язанням певної компенсації іншому, а треті види речей поділити між сторонами з урахуванням їх вартості. Важливо відзначити, що вартість речей, які підлягають поділу, визначається на момент розгляду спору судом.

В разі поділу результатів інтелектуальної діяльності, які не вимагають від правоволодільців спеціальної правосуб'єктності, можливий їх поділ між подружжям в натурі в рівних частках. Якщо спір стосується засобу індивідуалізації, правоволодіння яким вимагає від особи реєстрації в якості індивідуального підприємця, то той з подружжя, який є правоволодільцем

виплачує іншому подружжю половину дійсної вартості нематеріального активу.

РОЗДІЛ III. КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В УКРАЇНІ ТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

3.1. Зарубіжний досвід розгляду справ про поділ майна подружжя шляхи його впровадження в національну правову систему

На відміну від національного законодавства, яке закріплює способи поділу спільного майна одночасно і в ЦК України (ст. ст. 364, 365, 370), і в СК України (ст. 71), законодавство європейських держав зазвичай регламентує це питання лише в одному законодавчому акті чи його структурному підрозділі. Зокрема, законодавство низки європейських держав, регламентуючи правовий режим подружнього майна, передбачає, що поділ спільного майна подружжя

здійснюється за правилами поділу спадщини. Так, згідно зі ст. 1476 ЦК Франції поділ спільної майнової маси подружжя, збереження його у спільній власності, переважні права на отримання певного майна у натурі, продаж майна з публічних торгів та низка інших питань регламентується правилами, передбаченими у титулі «Спадкування» в частині розподілу майна між спадкоємцями. Подібне правило закріплене також у ст. 1476 ЦК Люксембургу, ст. 46 Кодексу сімейного і опікунського Польщі, ст. 1410 ЦК Іспанії. Натомість законодавством інших європейських держав передбачено, що поділ спільного майна подружжя відбувається за правилами поділу спільної власності. Наприклад, у Бельгії припинення правового режиму подружнього майна перетворює спільне майно подружжя у пост-шлюбну спільну власність, поділ якої здійснюється за правилами поділу спільної власності [с. 29].⁶⁶ Подібне правило застосовується також в Італії [].⁶⁷ Незалежно від підходу законодавця відповідної держави до формального вираження правил поділу спільного майна подружжя, перелік способів такого поділу у європейських державах зазвичай не відрізняється. Насамперед поділ спільного майна подружжя, подібно до України, відбувається у натурі, тобто розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості. Також допускається присудження речі (майна) одному з подружжя та стягнення на користь другого з подружжя відповідної компенсації. Зрештою, можливим є продаж спільного майна з публічних торгів (аукціону) з подальшим розподілом отриманої суми між подружжям. Особливості законодавчої техніки ЦК Франції обумовлюють закріплення доволі деталізованих і певним чином казуїстичних правил поділу спільного майна між спадкоємцями (і, відповідно, подружжям). Узагальнюючи їх, слід відзначити такі: ніхто не може бути змушений залишатися співвласником, і питання про поділ спільного майна може бути

⁶⁶ Pintens W., Seyns S., Allaerts V., Pignolet D. Property relationship between spouses. National report: Belgium [Electronic resource] / W. Pintens, S. Seyns, V. Allaerts, D. Pignolet. – 46 p. // Commission on European Family Law. – Mode of access : <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/BelgiumProperty.pdf>

⁶⁷ What are the consequences of divorce/separation? (Italy) [Electronic resource] // Couples in Europe. The law for couples in the 27 EU countries. – Mode of access : <http://www.coupleseurope.eu/en/italy/topics/5-what-are-the-consequences-of-divorce-separation>

поставлене в будь-який момент; суд може відкласти поділ спільного майна на строк не більше двох років; поділ може бути здійснений шляхом присудження частини майна в натурі або сплати відповідної компенсації, якщо поділ у натурі неможливий або ж якщо позивач просить про це (ст. 815 ЦК); стосовно сільськогосподарського підприємства та житла співвласність може бути збережена на строк до п'яти років, а у разі проживання у приміщенні неповнолітнього чи другого з подружжя – відповідно, до досягнення повноліття чи смерті другого з подружжя (ст. 815-1 ЦК); якщо майно не може бути поділене або присуджене одному зі співвласників, тоді воно повинне бути продане з публічних торгів (ст.ст. 827, 1686 ЦК); при формуванні складу часток необхідно уникати дроблення речей і розділу господарств (ст. 832); нерівність часток компенсується грошовими коштами (ст. 833 ЦК). Майже дослівно зазначені положення відображені у ЦК Люксембургу. Згідно зі ст. 815 ЦК Бельгії співвласник може в будь-який момент зажадати поділу спільної власності, який однак може бути відстрочений за рішенням суду до п'яти років. Відповідно до ст. 827 ЦК Бельгії у разі неподільності майна воно на вимогу будь-кого зі співвласників може бути продане з публічних торгів, а у разі домовленості між співвласниками – продане на аукціоні нотаріусом, погодженим сторонами. Відповідно до ст. 832, 833 ЦК Бельгії поділ спільного майна здійснюється у натурі, при цьому, наскільки це можливо, треба уникати розділення (дроблення) об'єктів; нерівність часток компенсується грошовими коштами. Правила поділу спільного майна подружжя за законодавством Італії передбачають, що розподіл речей має відбуватися в рівних пропорціях кожного виду майна зі збереженням можливості доплати на користь того з подружжя, чия частка виявиться меншою. Крім того, у разі неможливості поділу спільної речі через її неподільну природу чи недосягнення згоди між подружжям суд може дозволити продаж такої речі з подальшим розподілом отриманої суми між подружжям [].⁶⁸ Продаж речі може відбуватися у

⁶⁸ La divisione dei beni / Diritti e Risposte [Electronic resource] // Kluwer Wolters. – Mode of access : http://www.dirittierisposte.it/Schede/Famiglia/Separazione/la_divisione_dei_beni_id1111510_art.aspx

безспірному порядку, що у випадку з нерухомістю зазвичай передбачає залучення нотаріуса для організації такого продажу, або ж – у разі виникнення спору – шляхом проведення аукціону. Реалізація рухомих речей зазвичай здійснюється через комісіонера. Ці питання регулюються, передусім, ст. 784 – 791 ЦПК Італії. Згідно зі ст. 1051, 1052 ЦК Іспанії співвласник (спадкоємець) може вимагати поділу спільного майна в будь-який момент. Відповідно до ст. 1061 ЦК Іспанії під час поділу спільного майна необхідно намагатися, щоб частки були рівними і склалися з речей такої ж самої природи, якості чи інших характеристик. Згідно зі ст. 1062 ЦК Іспанії, якщо річ неподільна, то вона може бути передана одному зі співвласників з умовою виплати іншим співвласникам відповідної компенсації. Однак якщо один зі співвласників заперечує, тоді річ буде продана на публічних торгах з допуском сторонніх учасників. Подібні положення також передбачені ст. 2101 ЦК Португалії, а також у відповідних нормах ЦПК Португалії. Польський підхід дещо нагадує французький і бельгійський підходи щодо визначення застосовуваного законодавства. Зокрема, Кодекс сімейний і опікунський Польщі не регламентує способів поділу спільного майна подружжя, відсилаючи у цьому питанні до правил поділу спадщини (ст. 46). Однак такі положення (ст. 1035–1046 ЦК Польщі) також не регламентують способів поділу спільного майна, відсилаючи до положень про поділ речі, яка перебуває у спільній частковій власності (ст. 1035 ЦК Польщі). Подібне подвійне відсилання міститься також у ЦПК Польщі (ст. 567, 618, 680–689). У польській доктрині вказується на практичні труднощі, пов'язані з таким подвійним відсиланням, зокрема щодо часу розрахунків між колишнім подружжям. Однак саме регулювання поділу спільної власності подружжя та спадщини із застосуванням положень про спільну часткову власність загалом не викликає заперечень і визнається обґрунтованим [, с. 146].⁶⁹ Стосовно способів поділу спільного майна у ст. 211 ЦК Польщі передбачено, що кожен зі співвласників може вимагати поділу

⁶⁹ Smyczyński T. Prawo rodzinne i opiekuńcze / T. Smyczyński. – 7. wydanie. – Warszawa : C. H. Beck, 2014. – 356 s

спільної речі, хіба що поділ суперечить положенням закону чи господарському призначенню речі або ж матиме наслідком істотну зміну речі чи зменшення її вартості. Згідно зі ст. 212 ЦК Польщі якщо припинення спільної власності настає на підставі рішення суду, то вартість часток може бути вирівняна шляхом грошових доплат; при поділі нерухомості суд може обтяжити відповідне майно сервітутом; річ, яка не може бути поділена, підлягає присудженню одному зі співвласників з покладенням на нього обов'язку сплати компенсації іншим співвласникам або ж продажу. Згідно зі ст. 4:60 ЦК Угорщини поділ речей, які входять до спільного майна подружжя, здійснюється за правилами поділу спільної речі. Ці ж правила підлягають також застосуванню у разі поділу прав і вимог, які становлять частину спільного майна подружжя. Відповідно до ст. 5:83 ЦК Угорщини, присвяченій спільній власності, співвласник може вимагати припинення спільної власності в будь-який момент. Варто відзначити, що це не означає, що подружжя може поділити майно під час шлюбу, оскільки право на поділ виникає лише після припинення правового режиму подружнього майна. Згідно зі ст. 5:84 цього кодексу поділ спільного майна здійснюється у натурі; річ може бути присуджена співвласнику (кільком зі співвласників) в обмін на сплату компенсації, якщо такий співвласник погоджується на передачу йому у власність такої речі; якщо річ не може бути поділена зазначеним способом або її поділ у натурі зумовить зниження її вартості чи неможливість її використання за призначенням, така річ повинна бути продана, а отримана сума розділена між співвласниками відповідно до розміру їхніх часток; при цьому співвласники мають переважне право на купівлю речі; стосовно нерухомого майна суд може перетворити його на кондомініум, тобто коли існує щонайменше два відокремлених об'єкта в особистій власності співвласників, а частина майна (обладнання, площі загального користування тощо) залишається у спільній сумісній власності; суд не може обрати спосіб поділу спільного майна, проти якого заперечують усі співвласники. Згідно зі ст. 356 ЦК Румунії у разі припинення правового режиму спільності майна

подружжя з підстави розірвання шлюбу колишнє подружжя залишається співвласниками спільного майна, поки не буде виділена частка кожного з них. Відповідно до ст. 669 ЦК Румунії вимога про поділ спільного майна може бути заявлена в будь-який момент, якщо лише законодавчий акт, в силу якого вона існує, не передбачає відповідних обмежень. Відповідно до ст. 673 ЦК Румунії суд у виняткових випадках може відстрочити поділ на строк до одного року. Згідно зі ст. 676 ЦК Румунії поділ спільного майна відбувається у натурі. Якщо річ є неподільною, то вона підлягає поділу одним з таких способів: присудження одному зі співвласників зі сплатою ним компенсації на користь інших співвласників або продаж такої речі способом, погодженим співвласниками, а у разі недосягнення між ними згоди – з публічного аукціону, та подальший розподіл між ними отриманої суми коштів.

Новий ЦК Чехії також закріплює специфічні правила поділу спільного майна подружжя. У § 712 цього кодексу передбачено застосування за аналогією положень про спільну власність. Згідно з § 1140 ЦК Чехії ніхто не може бути примушений залишатися у спільній власності, кожен співвласник може в будь-який час вимагати поділу (чи виділу). Відповідно до § 1144 цього кодексу якщо можливо, то суд приймає рішення про поділ спільної речі; однак річ не може бути поділена, якщо внаслідок цього істотно знизиться її вартість, а згідно з § 1145 суд може встановити сервітут або інше речове право, якщо це необхідно для належного використання новостворених речей. Відповідно до § 1147 ЦК Чехії суд за розумну компенсацію для інших може присудити річ одному чи кільком співвласникам; якщо ж ніхто зі співвласників не бажає речі, тоді суд приймає рішення про продаж речі на публічних торгах; в обґрунтованих випадках суд може прийняти рішення, що річ буде продана на аукціоні, проведеному між співвласниками. Згідно з § 1154 кодексу допускається відстрочка судом поділу спільного майна до двох років, а за домовленістю співвласників – до десяти років.

Досвід Словаччини дещо нагадує український підхід. Зокрема, згідно з § 136 ЦК Словаччини право спільної сумісної власності існує лише між

подружжям. Тоді як у § 149 вказаного кодексу передбачено, що з припиненням шлюбу припускається (поки не доведено інше), що частки кожного з подружжя у спільному майні є рівними. ЦК Словаччини не закріплює способів поділу спільної сумісної власності, вочевидь виходячи з уявлення, що під час шлюбу поділ такого майна неможливий, а з його припиненням майно стає спільною частковою власністю, що знаходить своє підтвердження у судовій практиці [, с. 285-286].⁷⁰ Отже, способи поділу спільної сумісної власності подружжя в цілому відповідають способам поділу речі, яка перебуває у спільній частковій власності. Відповідно до § 142 ЦК Словаччини суд може поділити спільну річ такими способами: передати річ одному чи кільком зі співвласників, поклавши на нього обов'язок сплатити суму компенсації іншим співвласникам, або за умови, що жоден зі співвласників не бажає отримати таку річ, виставити її на продаж і розділити між співвласниками отримані кошти. Суд також може встановити сервітут у разі поділу речі у натурі, якщо це необхідно в інтересах власника новоствореного майна. При цьому з причин, які заслуговують на увагу, суд може відмовити у поділі спільної речі. Власне, виходячи з цього положення у судовій практиці Словаччини, подібно до України, склався підхід, за яким суд визначає частки кожного з подружжя у спільній речі та залишає її у їхній спільній частковій власності. Однак наголошується, що такий спосіб поділу застосовується у виняткових випадках, наприклад, коли йдеться про поділ родинного житла. На увагу заслуговує досвід балтійських держав, які входили до складу СРСР. Естонія та Латвія сприйняли європейський підхід, передбачивши можливість продажу об'єкта спільної власності за рішенням суду. Так, відповідно до § 77 Закону Естонії про речові права, який присвячений поділу речі, що перебуває у спільній власності (в т. ч. подружжя), у разі недосягнення домовленості про спосіб поділу речі суд може на вимогу позивача поділити річ у натурі, передати річ одному зі співвласників і покласти на нього обов'язок сплатити іншим

⁷⁰ Obpianky zákoník z 26. februára 1964 s judikatúrou. – 2 vydanie. – Bratislava : Iura Edition, 2013. – 398 s

співвласникам вартість їхньої частки або продати річ із публічного аукціону та поділити отримані кошти між співвласниками відповідно до розміру їхніх часток. Згідно зі ст. 1074, 1075 ЦК Латвії співвласник може у будь-який час вимагати поділу спільного майна, якщо тільки інше не передбачено законом, в силу якого виникає спільна власність; враховуючи характеристики речі, яка підлягає поділу, суд може присудити кожному співвласнику його частку майна у натурі, встановивши сервітути, якщо це потрібно; передати річ одному зі співвласників і покласти на нього обов'язок сплатити іншим співвласникам вартість їхніх часток; постановити рішення про продаж речі і поділити отримані кошти між співвласниками або вирішити питання шляхом жеребкування, особливо якщо має бути вирішено, хто зі співвласників отримає річ, а кому належить отримати грошову компенсацію. Натомість законодавство Литви, подібно до держав колишнього СРСР, не передбачає можливості продажу спільної речі з публічних торгів. Вочевидь, причина такого підходу зумовлена радянським минулим та широким сприйняттям литовським законодавцем радянських уявлень. Отже, згідно зі ст. 3.117, 3.127 ЦК Литви, які присвячені поділу спільного майна саме подружжя, такий поділ здійснюється у натурі. Якщо це неможливо, тоді майно присуджується одному з подружжя і на нього покладається обов'язок виплатити другому з подружжя відповідну грошову компенсацію. За умови надання гарантії виконання такого обов'язку суд може відкласти виплату компенсації на строк до двох років. Варто зауважити, що ст. 4.90 ЦК Литви, яка регламентує поділ спільної сумісної речі, передбачено, що у разі спору щодо неподільної речі співвласник, який бажає поділу, може лише одержати компенсацію. Інших можливостей для такого співвласника законодавство Литви не передбачає. Згідно зі ст. 60 Закону Словенії про шлюб та сімейні відносини після визначення часток кожного з подружжя поділ їхнього спільного майна відбувається за правилами поділу спільної часткової власності. Відповідно до ст. 69, 70 Закону Словенії про речові права співвласник може вимагати поділу спільної речі в будь-який час; суд може відкласти поділ на строк до трьох років, якщо зацікавлений

співвласник обґрунтує порушення його інтересів, що заслуговують на увагу; якщо фізичний поділ спільної речі неможливий, тоді суд може прийняти рішення продати річ і розділити між співвласниками отримані кошти (цивільний поділ); на пропозицію співвласника суд замість продажу спільної речі може постановити рішення про її присудження такому співвласнику зі сплатою ним іншим співвласникам відповідної суми, виходячи з визначеної судом ціни; якщо кілька співвласників бажають отримати річ, то суд присуджує її відповідно до розміру їхніх часток. Згідно зі ст. 38 СК Хорватії стосовно спільного майна подружжя застосовуються положення, які регулюють речові та зобов'язальні правовідносини, якщо вказаним кодексом не передбачено інше. Відповідно до ст. 63 Закону Хорватії про власність та інші речові права, співвласник має право на поділ спільної речі, якого він може вимагати у будь-який час. Такий поділ полягає у визначенні частки, яка припадає на такого співвласника, що має наслідком перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову та застосування відповідних способів поділу. Зокрема, це може бути фізичний поділ рухомих речей і «геометричний» – нерухомих (хорв. «sud üe djeljive pokretne stvari dijeliti fizički, a nekretnine geometrijski»), для яких також може бути встановлено сервітут; якщо такий спосіб неможливий у зв'язку зі знеціненням речі, то суд приймає рішення про продаж речі на відкритому аукціоні або іншим подібним способом та поділ отриманої суми між співвласниками (цивільний поділ) (ст. 50 Закону). За правилами ст. 51 зазначеного Закону Хорватії співвласник може просити у виняткових випадках про присудження йому речі та сплату ним вартості частки іншим співвласникам, тоді як ст. 53 передбачає також можливість створення кондомініуму. Відповідно до ст. 34 Закону Болгарії про власність при поділі спільної речі (майна) застосовуються положення щодо поділу спадщини. Згідно зі ст. 69 Закону Болгарії про спадщину спадкоємець має право вимагати свою частку в натуральній формі наскільки це можливо; нерівномірність часток компенсується грошима; неподільне майно підлягає публічному продажу. У болгарській юридичній літературі відзначається

відсутність досить чітких правил поділу саме нерухомого майна та фрагментарність і складність наявних правил, які досить часто регламентуються підзаконними актами різної юридичної сили [, с. 214-215].⁷¹ Отже, законодавство абсолютної більшості держав-членів ЄС передбачає такі способи поділу спільного майна подружжя: (1) поділ майна в натурі, який у науці також називається фізичним поділом [див. напр.: 7, с. 149-150; 8, с. 97-98; 9, с. 17], (2) присудження речі одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку сплатити компенсацію другому з подружжя, що може забезпечуватися широким колом засобів, (3) продаж спільної речі, який у науці також дістав назву цивільного поділу [див. напр.: 7, с. 149-150; 8, с. 97-98; 9, с. 17]. У законодавстві окремих держав (наприклад, Хорватія, Словенія) знайшли своє безпосереднє закріплення поняття «фізичний поділ» та/чи «цивільний поділ» спільної речі.

Як відомо, ЦК України допускає лише можливість поділу спільного майна у натурі або ж його присудження одному зі співвласників за умови сплати ним на користь інших співвласників суми відповідної компенсації. При цьому в ЦК України моделюються два можливі випадки припинення права співвласника на частку в спільному майні: (1) стягнення на вимогу одного співвласника компенсації з інших співвласників з подальшим припиненням його права (ст. 364) та (2) присудження співвласнику компенсації всупереч його волі з припиненням його права на вимогу інших співвласників. У другому випадку вимагається внесення на депозитний рахунок суду суми відповідної компенсації (ст. 365). Отже, на відміну від законодавства європейських держав, ЦК України доволі детально регламентує ситуації, коли один зі співвласників вимагає припинення права іншого співвласника на частку у спільному майні. При цьому в обох випадках події розвиваються всупереч волі одного зі співвласників: того, якому присуджують майно, стягуючи з нього

⁷¹ Джеров А. Вещно право / А. Джеров. – Осмо преработено и допълнено издание. – София : Ciela, 2010. – 438 с

компенсацію, або ж того, якого позбавляють права на частку у спільному майні, присуджуючи йому компенсацію.

Варто також зауважити, що Верховний Суд України у Постанові від 13 січня 2016 року у справі № 6-2925цс15 вказав, що засади справедливості, добросовісності та розумності спонукають суд до врахування інтересів обох сторін під час розгляду справ цієї категорії, зокрема, чи спроможні інші співвласники виплатити компенсацію в рахунок визнання за ними права власності на спільне майно та чи не становитиме це для них надмірний тягар [10]. Отже, національна правозастосовна практика допускає ситуацію, коли співвласнику, який бажає поділу, буде відмовлено у реалізації його права, і майно залишатиметься у спільній власності всупереч його волі. Натомість цивільне законодавство європейських держав чітко передбачає, що особа не може бути змушена залишатися співвласником майна, але з певних підстав поділ спільного майна може бути відтермінований на чітко визначений строк. На відміну від ЦК України, цивільне законодавство держав-членів ЄС деталізовано не регламентує ситуацій, коли один зі співвласників бажає поділу шляхом стягнення компенсації або ж, навпаки, коли один зі співвласників бажає припинення права іншого співвласника і готовий сплатити компенсацію. Такий спосіб поділу спільного майна в законодавстві європейських держав прописаний доволі лаконічно і, вочевидь, передбачає широкі дискреційні повноваження суду. Зазвичай головною умовою є згода особи на присудження їй відповідного майна. Якщо ж кілька осіб претендують на одну річ, тоді досить часто законодавство європейських держав передбачає використання жеребкування для визначення того зі співвласників, хто отримає спільне майно (наприклад, ст. 789 ЦПК Італії, ч. 4 § 77 Закону Естонії про речові права, ст. 834 ЦК Франції, ст. 1066 ЦК Іспанії, ст. 1075 ЦК Латвії).

Отже, цивільне законодавство держав-членів ЄС передбачає можливість лише припинення права співвласника на частку всупереч його волі та не допускає можливість виникнення у одного зі співвласників всупереч його волевиявленню права на частку, належну іншому співвласнику. При цьому

законодавство європейських держав зазвичай передбачає широкі можливості для гарантування виконання співвласником обов'язку компенсувати на користь інших співвласників вартості їхніх часток (наприклад, шляхом надання відповідних фінансових гарантій, встановлення іпотеки за рішенням суду). Лише в окремих державах-членах ЄС (Словаччина) при поділі спільного майна подружжя допускається залишення речі у спільній частковій власності. Наприкінці варто зазначити, що одним з основних завдань цивільного права є забезпечення цивільного обороту. При цьому інтерес держави полягає у його пожвавленні, від чого держава отримуватиме дохід у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Натомість, створюючи перешкоди у переході неподільної речі до одного власника і залишаючи її у спільній частковій власності колишнього подружжя, національне законодавство та суди фактично ускладнюють операції з такими об'єктами або взагалі виключають їх на тривалий час із цивільного обороту. Таким чином, на нашу думку, доцільно запозичити європейський досвід правової регламентації способів поділу спільного майна подружжя щодо: (1) недопустимості залишення неподільної речі у спільній частковій власності колишнього подружжя у разі виникнення між ними судового спору; (2) запровадження такого способу поділу, як продаж з публічних торгів (відкритого аукціону) об'єкта права спільної власності подружжя за рішенням суду.

3.2. Удосконалення законодавства та перспективи розвитку у сфері розгляду справ про поділ майна подружжя в Україні

Питання визнання майна об'єктом права спільної сумісної власності відбувається за підставами, передбаченими в статтях 60-63 Сімейного кодексу України (далі – СК України). До нього, зокрема, може належати будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. Також, ст. 368 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначає, що майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою

спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

Поділ спільного майна подружжя здійснюється за правилами, встановленими статтями 69-72 СК України та ст. 372 ЦК України. Вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди – виходячи з дійсної його вартості на час розгляду справи. За загальним правилом частки дружини та чоловіка у майні, що об'єктом спільної сумісної власності – рівні. Проте, за домовленістю між ними або шлюбним договором розмір таких часток може бути змінено. Також розмір часток може регулювати суд у виключних випадках (ст. 70 СК України). Однак, на практиці, проблемним є питання щодо належності статутного капіталу до об'єкту спільної сумісної власності подружжя та можливого його поділу між ним.

Джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку; інші джерела, не заборонені законодавством України (ч. 2 ст. 66 ГК України). Вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно.

При цьому слід звернути увагу, що після внесення майна до статутного капіталу суб'єкта господарювання, право власності на таке майно переходить до суб'єкта господарювання (п. 1 ч. 1 ст. 115 ЦК України).

Під корпоративними правами законодавець передбачає права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами

(ч. 1 ст. 167 ГК України). Тобто, корпоративні права являють собою сукупність майнових та немайнових прав. Оскільки, відповідно ст. 61 СК України об'єктом спільної сумісної власності може бути тільки майно, корпоративні права не можуть бути об'єктом спільної сумісної власності. Отже, якщо господарська організація належить одному із подружжя, то право на частину прибутку виникне у іншого у разі внесення частки капіталу чи інших активів у статутний фонд цієї господарської організації і є фактичні докази цього.

Це підтверджується, Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21.12.2007№ 11 (далі – Постанова ПВСУ № 11). Так, в п. 28 зазначено: «... Вкладдо статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Виходячи зі змісту частин 2,3 ст. 61 СК України,якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї,т ой із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів.»; а в п. 29: «Майно приватного підприємства чи фізичної особи - підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності».

Правова природа корпоративних прав не дозволяє визнати за другим з подружжя, який не є учасником юридичної особи такий самий обсяг прав, як за іншим з подружжя. Однак, це все ж таки не означає, що в результаті передачі у статутний капітал юридичної особи майна, що перебуває в подружжя на праві спільної сумісної власності другий з подружжя позбавляється будь-яких прав на таке майно [, с. 36].⁷²

⁷² Вінтоняк Н.Д. Щодо корпоративних прав подружжя. Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та аспірантів (Івано-Франківськ , 16 травня 2014 р.). ІваноФранківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. С. 36.

Сутність самого ж правового режиму спільного майна подружжя, переданого до статутного капіталу юридичної особи полягає в трансформації права власності. Для того з подружжя, який є учасником юридичної особи право власності трансформується в корпоративне право, відповідно до якого його учасник набуває всіх правомочностей на участь в управлінні юридичною особою, отриманні прибутку тощо. Для того з подружжя, який не є учасником юридичної особи таке право трансформується у право вимоги до іншого з подружжя. І це право вимоги буде реалізовуватись при поділі спільного майна подружжя [10, с. 71]. Отже, майно, одержане в результаті реалізації корпоративного права одного з подружжя, переходить у режим спільного сумісного майна цього подружжя.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України у справі № 6-61цс13 від 3 липня 2013 року постановила, що у разі передання подружжям свого майна для здійснення підприємницької діяльності шляхом участі одного з них у заснуванні господарського товариства це майно належить зазначеному товариству на праві власності, подружжя набуває відповідне майнове право, яке реалізується одним із подружжя (засновником) шляхом участі в управлінні товариством, а друге подружжя набуває право вимоги виплати йому певних сум у разі поділу майна між подружжям. При цьому, право на компенсацію вартості частини коштів виникає в іншого подружжя лише щодо спільних коштів, а не статутного капіталу, при цьому лише в тому разі, коли спільні кошти всупереч ст. 65 СК України були використані одним із подружжя саме для внесення вкладу до статутного капіталу. Розвиток подій та визначення кола майна, на яке може претендувати дружина/чоловік, залежить від того, чи було нею/ним надано свою згоду на таке розпорядження спільними коштами подружжя, як придбання частки у статутному капіталі ТОВ.

За загальним правилом, відповідно до положення ч. 1 ст. 65 СК, вважається, що один із подружжя діє за згодою другого з подружжя. При цьому, форма такої згоди в законодавстві не визначена. Таким чином, згода на

таке розпорядження коштами презюмується і необхідність доводити те, що особа такої згоди не надавала покладається саме на неї. А отже виникає необхідність пошуку і подання додаткових доказів у подібному судочинстві (наприклад, доказів, що підтверджують походження коштів, внесених у статутний капітал, рентабельність підприємства, реальну вартість активів, залучення коштів третіх осіб при формуванні майнового комплексу спірного підприємства, а також проводити додаткові аудиторські перевірки, долучати свідчення до матеріалів справи і застосовувати багато інших заходів). Щоб уникнути непорозумінь, вважається доцільним доповнити ч. 1 ст. 65 СК після слів «за взаємною згодою» словами «що підтверджується нотаріально посвідченим договором про розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя».

Знаковою стала нова позиція ВСУ при розгляді справи № 6-38цс15 від 3 червня 2015 року. Так, Судова палата у цивільних справах визначила критерії, які дозволяють надати спірному набутому майну режим спільного майна, а саме: час набуття такого майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); мета придбання майна, яка дозволяє надати йому правовий режим спільної власності подружжя [14]. Зазначеним рішенням суд встановив, що грошові кошти чи інше майно, внесені одним з подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал за рахунок їх спільних коштів, стають власністю товариства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право) на виплату половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства. При цьому одним з визначних є факт, що вищезазначені кошти набуті подружжям під час їх спільного проживання. Згідно з ч. 4 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду [15]. Тому, закономірним є те, що місцеві і апеляційні суди при розгляді справ про поділ

спільного майна подружжя не задовольняють позовні вимоги щодо поділу статутного капіталу. Обґрунтовуються такі рішення тим, що вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Наприклад, у рішенні Приморського районного суду міста Одеси у справі № 522/8510/18 від 21 вересня 2018 року суд критично віднісся до вимоги позивача про визнання об'єктом спільної сумісної власності подружжя частки в статутному капіталі ТОВ «ГРЕЙСС» у розмірі 100% та вартістю 300 000,00 гривень та не задовольнив наведені позовні вимоги [16]. Також, необхідно зазначити, що бувають випадки, коли, як і у наведеній справі, один з подружжя зловживає правилом, закріпленим Верховним Судом України і навмисно вносить спільне майно до статутного капіталу суб'єкта господарювання. Метою таких дій є уникнення поділу такого майна, як спільної власності подружжя.

Отже, питання належності статутного капіталу суб'єкта господарювання до спільної сумісної власності подружжя залишається невирішеним, що породжує суперечливу судову практику. У зв'язку з цим, одним з найефективніших способів вирішення даної категорії спорів є договірне врегулювання шляхом укладення відповідно нотаріально посвідченого договору, що містить порядок компенсації вартості майна, внесеного до статутного капіталу суб'єкта господарювання за рахунок спільного майна. Також, в договорі можна передбачити і порядок розподілу доходів суб'єкта господарювання, створеного за рахунок майна, що є спільною власністю; можна обумовити періодичність нарахування виплат, порядок участі другого з подружжя в інвестиційному доході та інші аспекти, пов'язані з правом другого з подружжя на доходи від інвестиційної діяльності. Так сторони досягнуть згоди щодо найбільш прийняттого варіанту для кожного з них, а також зекономлять час та кошти, які могли б бути витрачені ними на судову тяганину.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження можна зробити певні висновки, а саме:

1. При вирішенні питання поділу майна, що належало подружжю на праві спільної сумісної власності, яке було внесено до статутного капіталу певного суб'єкта господарювання, сторона, що не має корпоративних прав може розраховувати на поділ одержаних доходів (дивідендів), отриманих іншим з подружжя та на компенсацію вартості частини спільних коштів (майна), які були використані одним із подружжя для внесення вкладу до статутного капіталу чи за які були придбані акції.

2. При доказі факту спільної сумісної власності на майно треба враховувати: час набуття такого майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); мету придбання майна, яка дозволяє надати йому правовий режим спільної власності подружжя.

3. Обґрунтовано, що найефективнішим способом вирішення спорів щодо питання поділу статутного капіталу суб'єкта господарювання, сформованого із майна, що належало подружжю на праві спільної сумісної власності, є договірне врегулювання шляхом укладення відповідного нотаріально посвідченого договору.

4. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 65 СК України після слів «за взаємною згодою» словами «що підтверджується нотаріально посвідченим договором про розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя», що дозволить уникнути непорозумінь при встановленні факту надання згоди на розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Висновки до Розділу 3.

Отже, цивільне законодавство держав-членів ЄС передбачає можливість лише припинення права співвласника на частку всупереч його волі та не допускає можливість виникнення у одного зі співвласників всупереч його волевиявленню права на частку, належну іншому співвласнику. При цьому законодавство європейських держав зазвичай передбачає широкі можливості для гарантування виконання співвласником обов'язку компенсувати на користь інших співвласників вартості їхніх часток (наприклад, шляхом

надання відповідних фінансових гарантій, встановлення іпотеки за рішенням суду). Лише в окремих державах-членах ЄС (Словаччина) при поділі спільного майна подружжя допускається залишення речі у спільній частковій власності. Наприкінці варто зазначити, що одним з основних завдань цивільного права є забезпечення цивільного обороту. При цьому інтерес держави полягає у його пожвавленні, від чого держава отримуватиме дохід у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Натомість, створюючи перешкоди у переході неподільної речі до одного власника і залишаючи її у спільній частковій власності колишнього подружжя, національне законодавство та суди фактично ускладнюють операції з такими об'єктами або взагалі виключають їх на тривалий час із цивільного обороту. Таким чином, на нашу думку, доцільно запозичити європейський досвід правової регламентації способів поділу спільного майна подружжя щодо: (1) недопустимості залишення неподільної речі у спільній частковій власності колишнього подружжя у разі виникнення між ними судового спору; (2) запровадження такого способу поділу, як продаж з публічних торгів (відкритого аукціону) об'єкта права спільної власності подружжя за рішенням суду.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження правового регулювання поділу подружнього майна поставило перед нами задачу усвідомити зміст категорії «спільне майно», адже саме таке майно підлягає поділу. Поняття «спільність майна подружжя» є складовою частиною правового режиму майна подружжя під яким у літературі розуміють порядок регулювання відносин, що складаються з приводу майна подружжя, який визначає характер і обсяг їхніх прав і обов'язків щодо цього майна. На сьогодні в сімейному законодавстві України продовжують зберігатися норми про презумпцію спільності подружнього майна набутого у шлюбі.

2. Статус спільної сумісної власності подружжя визначається такими критеріями, як: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); 3) проживання чоловіка і жінки однією сім'єю. Особа, яка вимагає виключення речі зі спільного майна, повинна надати відповідні докази.

3. В сімейно-правовій доктрині, поняття «поділ спільного майна подружжя» і «виділ» визначається по різному.

Якщо проаналізувати зміст Цивільного кодексу України, то можна побачити, що категорія «поділ майна» може стосуватися як майна, що знаходиться у спільній сумісній власності (ст. 370), так і майна, що знаходиться у спільній частковій власності (ст. 367), а категорія «виділ» стосується передусім не усього майна, а частки, що виділяється із майна для одного із співвласників.

Оскільки спільна сумісна власність є безчастковою, поділ спільного майна, виділ частки з нього здійснюється лише після попереднього визначення

частки власників у праві на спільне майно. У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється. В той же час, в результаті поділу майна через визначення часток кожного із співвласників, відбувається зміна правового режиму спільної власності – із спільної сумісної у спільну часткову, і в подальшому можливим є припинення спільності майна, однак через використання інших способів розподілу майна.

Таким чином, поділ спільного майна подружжя – це зміна правового режиму спільної сумісної або спільної часткової власності на спільну часткову або приватну відповідно. В першому випадку відбувається формальний поділ майна між подружжям, оскільки визначаються частки у майні кожного із подружжя, хоча спільність майна зберігається; в другому випадку режим спільності припиняється взагалі, тобто відбувається і фактичний поділ майна між подружжям. Хоча і в цьому випадку можливою є ситуація, коли спільне майно стане приватною власністю одного із подружжя, а інший – отримує відповідну грошову компенсацію. З іншого боку виділ стосується частки одного із подружжя, тобто певного майна, яке виділяється в натурі при збереженні режиму спільності на інше майно.

Аналізуючи поняття «розподіл спільного майна», слід зазначити, що воно відсутнє у сімейному законодавстві (сам термін «розподіл» використовується лише у ст. 54 СК України, в якій йдеться про право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань сім'ї).

Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний або судовий порядок його здійснення при пріоритеті першого за умови відсутності спору між подружжям; юридичним

результатом є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної у спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

5. Цивільні справи про поділ майна подружжя суди розглядають у порядку загального позовного провадження.

Позивачем у справах про поділ спільного майна подружжя є один із подружжя, інший із подружжя виступатиме відповідачем у справі, а також треті особи, якщо винесене рішення по справі вирішує їх законні права та інтереси.

6. При подачі позовної заяви про розірвання шлюбу та поділу спільного нажитого майна підсудність справи визначається за за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування фізичної особи. Основний принцип територіальної підсудності, закріплений законодавцем в ЦПК, згідно з яким, позов подається за місцем проживання або перебування відповідача.

Слід зазначити, що законодавцем не визначено порядок визначення підсудності спорів про поділ майна подружжя за умови, якщо у позовній заяві об'єднано декілька вимог. Позивач, пред'являючи позов про розірвання шлюбу одночасно заявляє вимоги про стягнення аліментів на дитину, визначення місця проваживання дитини і поділ спільного сумісного майна подружжя. При підготовки справи до судового розгляду, суддя має право роз'єднати позовні вимоги і розглянути їх окремо, так як це утруднює розгляд справи. Якщо ці вимоги розглядаються разом і у справі бере участь третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, то такі вимоги обов'язково повинні розглядатися окремо. Отже, вимогу щодо поділу спільного сумісного майна подружжя суддя, як правило, виділяє в інше провадження і розглядає окремо. У такому разі постає питання, чи повинен суддя з'ясовувати питання щодо підсудності розгляду цієї вимоги? Відповідно

до ч. 2 ст. 31 ЦПК України «...Справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду, за винятком випадків, коли внаслідок змін у складі відповідачів справа належить до виключної підсудності іншого суду [ЦПК]. Аналізуючи дане положення ст. 31 ЦПК можна зазначити, що справа передається до іншого суду тільки за підставою зміни суб'єктного складу учасників справи. Втім, щоб уникнути зловживання процесуальними правами позивача, доцільно розглядати такий спір за виключною підсудністю. Отже, на підставі проведеного аналізу, ми пропонуємо внести доповнення у ст. 31 ЦПК України, а саме: «...При роз'єднанні позовних вимог, суддя зобов'язаний визначити привила підсудності щодо кожної окремої вимоги після їх роз'єднання у стадії підготовчого провадження. У випадку зміни підсудності суддя постановляє ухвалу і справа передається до розгляду у суд, визначений суддею.

7. Не можна ототожнювати момент виникнення права на позов про поділ майна подружжя з моментом розірвання шлюбу, оскільки розірвання шлюбу не свідчить про порушення прав позивача на спільне сумісне майно, а позивач повинен довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права.

8. Особливістю справ про поділ майна є те, що ці справи не можуть бути передані на розгляд третейського суду, надання можливості сторонам вирішити спір із застосуванням альтернативних методів. Так, сторони вправі звернутися до медіатора або подати заяву щодо врегулювання спору за участю судді. Проаналізувавши, ми визначили відмінності застосування цих способів. По-перше, а відміну від медіації, де сторони можуть самостійно обрати посередника у їх спорі, врегулювання спору за участю судді проводиться суддею, в провадженні якого перебуває справа. Процедура медіації передбачає можливість відмови медіатора від її проведення з будь-яких особистих мотивів. По-друге, цивільний процесуальний закон не передбачає відмову судді від проведення процедури врегулювання спору за участю судді.

Виключенням є заява судді про самовідвід, але вона може бути зроблена в стадії судового розгляду, а не поза його межами. По-третє, процедура врегулювання спору за участю судді проводиться суддею позасудовим розглядом із попереднім зупиненням провадження у справі.

Нами також встановлено, що ЦПК України не врегулював порядок зупинення провадження у справі, якщо сторони заявили клопотання про вирішення спору за участю медіатора. Отже, пропонуємо додати ст. 251 ЦПК України наступним: «Суд, зобов'язаний зупинити провадження у справі, якщо сторони надали заяву про врегулювання спору за участю медіатора». При проведенні підготовчого провадження суд встановлює обсяг майна, яке заявлено до поділу. (первісний, зустрічний позов), правовий режим кожного з об'єктів, заявлено до поділу, визначити конкретний порядок поділу майна між подружжям (колишнім подружжям).

9.Обставинами, що мають значення для розгляду та вирішення справ цієї категорії, є такі: 1) правовий режим майна подружжя (колишнього подружжя); 2) період шлюбу; 3) підстави та час придбання майна, його вартість та вид; 4) підстави для зміни режиму майна при спільній власності; 5) підстави для відступу від принципу рівності часток при спільної власності; 6) наявність загальних боргів; 7) наявність обтяжень правами третіх осіб; 8) інші обставини, які визначаються залежно від сутності позову та заперечень та застосовуваного матеріального закону. Перелічені обставини визначаються матеріальним правом.

Щодо поділу подружнього майна, слід зазначити, що ст. 69 СК зовсім не відповідає сутності відносин подружжя з приводу спільного майна, та має досить вузьку направленість, адже з її назви «Право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» уявляється, що поділу підлягають тільки речі, адже термін “власність” суто речово-правовий. Отже, зазначена стаття зовсім не охоплює ані борги, ані права вимоги. Вважаємо, що ст. 69 СК слід доповнити пунктом 3 наступного змісту: «При

поділі майна судом враховуються також спільні борги подружжя та права вимоги за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї».

Суд може зменшити або збільшити частку одного з подружжя. По-перше, суд може відступити від принципу рівності часток і зменшити частку одного з подружжя за обставинах, які мають істотне значення, зокрема якщо один з них не піклувався про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив або пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї (ч. 2 ст. 70 СК).

9. Законодавство передбачає певні способи поділу майна подружжя. По-перше, відповідно до ст. 71 СК суд може постановити рішення щодо поділу майна в натурі. Такий спосіб застосовується відносно подільних речей, тобто речей, які можна розділити без втрати їх цільового призначення (ст. 183 ЦК). По-друге, суд може постановити рішення про присудження майна одному з подружжя з покладанням на нього обов'язку надати другому з подружжя компенсацію замість його частки в праві спільної сумісної власності (частини 2,4,5 ст. 71 СК). При цьому, згідно СК, присудження такій компенсації можливе лише за згодою особи, яка її отримує. Крім того, присудження грошовій компенсації можливе за умови попереднього внесення іншим подружжям відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду.

Хоч це не передбачено в СК, суди можуть застосувати і такий спосіб поділу майна, як розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості і частки кожного з подружжя в спільному майні. Такий спосіб поділу є найбільш поширеним. В процесі поділу майна суди можуть одночасно застосовувати комбінацію способів: щодо одних видів майна застосувати поділ в натурі, щодо інших — передачу одному з подружжя із зобов'язанням певної компенсації іншому, а треті види речей поділити між сторонами з урахуванням їх вартості. Важливо відзначити, що вартість речей, які підлягають поділу, визначається на момент розгляду спору судом.

10. В разі поділу результатів інтелектуальної діяльності, які не вимагають від правоволодільців спеціальної правосуб'єктності, можливий їх поділ між подружжям в натурі в рівних частках. Якщо спір стосується засобу

індивідуалізації, правоволодіння яким вимагає від особи реєстрації в якості індивідуального підприємця, то той з подружжя, який є правоволодільцем виплачує іншому подружжю половину дійсної вартості нематеріального активу.

11. Цивільне законодавство держав-членів ЄС передбачає можливість лише припинення права співвласника на частку всупереч його волі та не допускає можливість виникнення у одного зі співвласників всупереч його волевиявленню права на частку, належну іншому співвласнику. При цьому законодавство європейських держав зазвичай передбачає широкі можливості для гарантування виконання співвласником обов'язку компенсувати на користь інших співвласників вартості їхніх часток (наприклад, шляхом надання відповідних фінансових гарантій, встановлення іпотеки за рішенням суду). Лише в окремих державах-членах ЄС (Словаччина) при поділі спільного майна подружжя допускається залишення речі у спільній частковій власності. Наприкінці варто зазначити, що одним з основних завдань цивільного права є забезпечення цивільного обороту. При цьому інтерес держави полягає у його пожвавленні, від чого держава отримуватиме дохід у вигляді податків та інших обов'язкових платежів. Натомість, створюючи перешкоди у переході неподільної речі до одного власника і залишаючи її у спільній частковій власності колишнього подружжя, національне законодавство та суди фактично ускладнюють операції з такими об'єктами або взагалі виключають їх на тривалий час із цивільного обороту. Таким чином, на нашу думку, доцільно запозичити європейський досвід правової регламентації способів поділу спільного майна подружжя щодо: (1) недопустимості залишення неподільної речі у спільній частковій власності колишнього подружжя у разі виникнення між ними судового спору; (2) запровадження такого способу поділу, як продаж з публічних торгів (відкритого аукціону) об'єкта права спільної власності подружжя за рішенням суду.

1. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ: